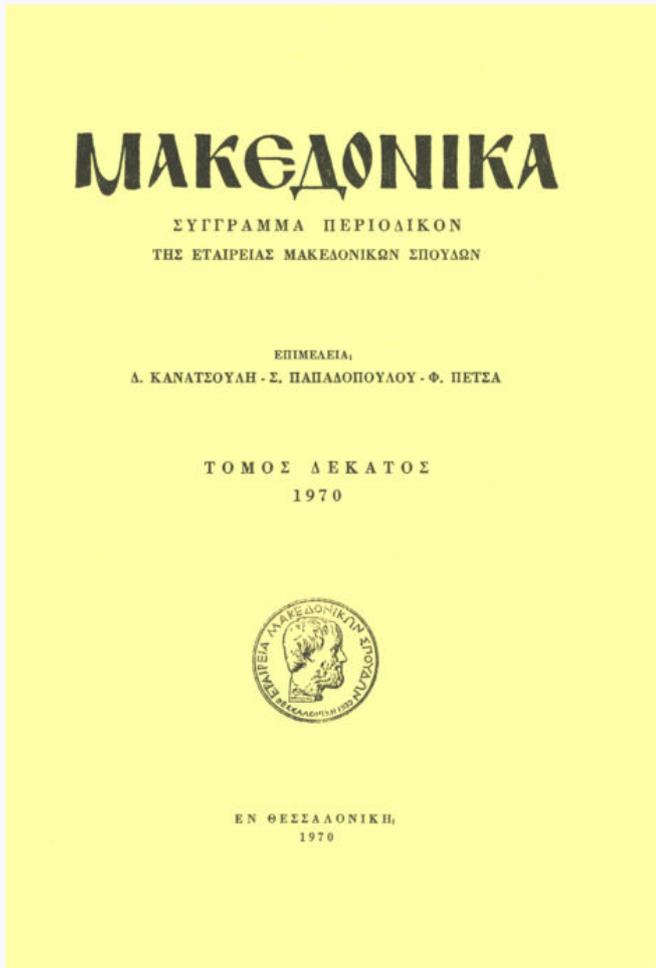

Μακεδονικά

Τόμ. 10, Αρ. 1 (1970)

Εστί της Πρασιάδος λίμνης σύντομος κάρτα ες την Μακεδονίην (Ηροδ. V, 17)

Μαρία Γ. Παπαγεωργίου

doi: [10.12681/makedonika.738](https://doi.org/10.12681/makedonika.738)

Copyright © 2014, Μαρία Γ. Παπαγεωργίου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπαγεωργίου Μ. Γ. (2015). Εστί της Πρασιάδος λίμνης σύντομος κάρτα ες την Μακεδονίην (Ηροδ. V, 17). *Μακεδονικά*, 10(1), 1-22. <https://doi.org/10.12681/makedonika.738>

ΕΣΤΙ ΕΚ ΤΗΣ ΠΡΑΣΙΑΔΟΣ ΛΙΜΝΗΣ ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΚΑΡΤΑ
ΕΣ ΤΗΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΗΝ¹ (Ἡροδ. V, 17)

Στὴν παράγραφο 17 τοῦ πέμπτου βιβλίου τοῦ Ἡροδότου, ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἀποστολὴν ἀπὸ τὸ Μεγάβαζο πρέσβειον πρὸς τὸ βασιλεῖα τῆς Μακεδονίας Ἀμόντα Α' (540-498), μετὰ τὴν ὑποταγὴ τῶν Παιόνων στοὺς Πέρσες στὰ 513 π.Χ., περιέχεται ἡ ἀκόλουθη περιγραφὴ τῆς διαδρομῆς ποὺ θὰ ἀκολουθοῦσαν οἱ πρέσβεις ξεκινώντας ἀπὸ τὴν Πρασιάδα λίμνη: «Ἔστι δὲ ἐκ τῆς Πρασιάδος λίμνης σύντομος κάρτα ἐς τὴν Μακεδονίην· πρῶτα μὲν γὰρ ἔχεται τῆς λίμνης τὸ μέταλλον ἐκ τοῦ ὕστερον τούτων τάλαντον ἀργυρίου Ἀλεξάνδρω ἡμέρης ἐκάστης ἐφοῖτα, μετὰ δὲ τὸ μέταλλον Δύσωρον καλεόμενον οὖρος ὑπερβάντι² εἶναι ἐν Μακεδονίῃ».

Στὴν προηγούμενη παράγραφο 16 τοῦ ἴδιου βιβλίου, ποὺ ἀναφέρεται στὴν ομάδα τῶν Παιόνων ποὺ κατοικοῦσαν μέσα στὴ λίμνη Πρασιάδα, παρέχεται ἡ πληροφορία ὅτι γιὰ τὴν ὑποστήλωση τῶν λιμναίων ἐγκαταστάσεων τοὺς οἱ Παῖονες αὐτοὶ «ἐκόμιζον (σταυροὺς) ἐξ οὖρεος τῷ οὐνομά ἐστι Ὀρβηλος». Τὰ παραπάνω δύο χωρία τοῦ Ἡροδότου συμπληρώνουν τὸ ἕνα τὸ ἄλλο καὶ καλύπτουν μαζὶ γεωγραφικὴ ἔκταση εὐρύτερη ἀπὸ αὐτὴ ποὺ ἐκτείνεται περὶ τὸν ἄξονα Πρασιάς - Μακεδονία (V, 17), ἀφοῦ παρέχουν στοιχεῖα ποὺ προσδιορίζουν τοπογραφικὲς σχέσεις ἀνάμεσα στὴ Μακεδονία καὶ σὲ μία τριμερῆ γεωγραφικὴ ἐνότητα ποὺ συνθέτουν ἕνα βατὸ, μεταλλοφόρον ὄρος, τὸ Δύσωρον, μία κατοικούμενη λίμνη, ἡ Πρασιάς, καὶ ἕνα ὄρος ποὺ προσφέρεται γιὰ ξύλευση, ὁ Ὀρβηλος (V, 16, 17).

Ἀπὸ τὰ τρία μέρη τῆς ἐνότητας αὐτῆς τὸ Δύσωρον δὲν εἶναι γνωστὸ ἀπὸ ἄλλες πηγές³. Ἡ Πρασιάς ἀναφέρεται καὶ αὐτὴ μόνο ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο, στὰ παραπάνω δύο χωρία, σὲ σχέση μετὰ τὸ Δύσωρον (V, 17) καὶ τὸν Ὀρβηλον (V, 16), καθὼς καὶ στὴν περιγραφὴ τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ Μεγαβάζου ποὺ

1. Ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ εὐχαριστῶ θερμὰ τὸν κ. Δ. Κανατοοῦλη, ὕφηγητὴ τῆς Ἱστορίας τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Θεσσαλονίκης, ποὺ εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ διαβάσῃ τὸ χειρόγραφο τῆς παρουσίας ἐργασίας καὶ νὰ μοῦ δώσῃ πολὺτιμες συμβουλές, ποὺ μὲ βοήθησαν ὥστε νὰ ἀποφύγω οὐσιώδεις σφάλμα καὶ νὰ ἐπιτύχω βελτίωση τῆς μορφῆς τῆς.

2. Σύμφωνα μετὰ τὴ διόρθωση Abicht, ἀντὶ τῆς γραφῆς τῶν κωδικῶν «ὑπερβάντι» πρβλ. σ. 6 καὶ ὑπόσημ. 2 αὐτόθι.

3. Τὸ ἀναφέρει μόνο ὁ Σουΐδας (λ. Δύσωρον), χωρὶς ὅμως νὰ προσθέτῃ κάτι.

οδήγησαν στην ύποταγή στους Πέρσες τῶν παιονικῶν πόλεων, ὅταν ὁ Μεγάβαζος, ἀντὶ νὰ προσβάλλῃ τὸ παραθαλάσσιο πέρασμα ποῦ φύλαγαν οἱ Παίονες, ἀκολούθησε «τὴν ἄνω ὁδὸν» καὶ κυρίευσε τὶς ἀφύλακτες πόλεις τους καὶ «οὕτω δὴ Παίωνων Σιριοπαίονές τε καὶ Παιόπλαι καὶ οἱ μέχρι τῆς Πρασιάδος λίμνης ἐξ ἠθέων ἐξαναστάντες ἤγοντο ἐς τὴν Ἀσίην. Οἱ δὲ περὶ τὸ Παγγαῖον ὄρος καὶ Δόβηρας καὶ Ἀγριᾶνας καὶ Ὀδομάντους καὶ αὐτὴν τὴν λίμνην Πρασιάδα οὐκ ἐχειρώθησαν ἀρχὴν ὑπὸ Μεγαβάζου» (V, 15).

Ἀντίθετα ὁ Ὁρβηλος εἶναι γνωστός ὄχι μόνον ἀπὸ τὸ χωρίο τοῦ Ἡρόδοτου V, 16, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄλλα κείμενα ἱστορικά², γεωγραφικά³ καὶ ποιητικά⁴, σὲ κανένα ὅμως ἀπὸ αὐτὰ δὲν ἀναφέρεται σὲ συνάρτηση τοπογραφικῆς μετὰ τὴν Πρασιάδα. Μὲ ἄλλα λόγια, στοιχεῖα ποῦ νὰ προσδιορίζουν τὶς τοπογραφικὲς σχέσεις μεταξὺ τῶν μερῶν τῆς γεωγραφικῆς ἀλληλουχίας Μακεδονία-Δύσωρον-Πρασιάς-Ὁρβηλος παρέχονται μόνον ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο, πράγμα ποῦ καθιστᾷ ἀδύνατη τὴν ἐπαλήθευσή τους με ἀντιπαραβολὴ με ἄλλες πηγές. Στὸ δυσμενὲς αὐτὸ γιὰ τὴν ἔρευνα προηγούμενο ἤρθαν νὰ προστεθοῦν ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ἡ ἀναζήτησις τῶν ἀνατολικῶν συνόρων τῆς «Μακεδονίας» τοῦ κειμένου V, 17, σὰν προϋπόθεσις ποῦ θὰ βοηθοῦσε στὴν ἀνεύρεσις τοῦ Δυσάρου καὶ τῆς Πρασιάδος⁵, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ ἀσυμφωνία ποῦ ἐπικρα-

1. Ἡ συναρίθμησις τοῦ θρακικοῦ φύλου τῶν Ὀδομάντων με τὰ παιονικά τῶν Δοβήρων καὶ Ἀγριάνων ἀνάμεσα στὸ Παγγαῖο καὶ τὴν Πρασιάδα, ἐπειδὴ εἶναι ἀτοπή, οδήγησε τὸν P. H. E. L e g r a n d, Hérodote, Histoires, livre V, Paris 1946, σ. 25, ὑπόσμμ. 4, στὴν ὑπόψια ὅτι πρόκειται γιὰ παρεμβολὴ τῶν τριῶν ἐθνικῶν ὀνομάτων στὸ κείμενο.

2. Ἄρρ. Ἀνάβ. I, 1, 5· Διοδ. XX, 19, 1.

3. Στράβ. VII, ἀπόσπ. 10· Πτολ. III, 9 καὶ 11· Plin. H. N. IV, 35· Pomp. Mel. II, 17.

4. Anthol. Gr. VI, 114, 115, 116.

5. Ἡ ἀναζήτησις αὐτῆ τῶν ἀνατολικῶν συνόρων τῆς Μακεδονίας ἔδωσε ἀφορμὴ στὴν διατύπωσις τῶν πλέον ἀντικρουμένων ἀπόψεων. Ὁ W. M. L e a k e, Travels in Northern Greece, III, London 1835, σ. 212 κ.έ., ὑπέθεσε ὅτι ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρεται στὰ σύνορα τῆς Μακεδονίας στὴν ἐποχὴ τοῦ Περδίκκα Β' (454-414)· ὁ Μ. Γ. Δ ἡ μ ι τ σ α ς, Μακεδονικά. Ἀρχαία γεωγραφία τῆς Μακεδονίας συνταχθεῖσα κατὰ τὰς ἀρχαίας πηγὰς καὶ τὰ νεώτερα βοήθημα. Α' Χωρογραφία, Ἀθῆναι 1870, σ. 85, δέχεται τὴν ταύτισιν ἀπὸ τὸν K. O. M ü l l e r, Über die Makedonen. Eine ethnographische Untersuchung, Berlin 1825, παρὰ Δήμητρα, ἔ.ἀ., τοῦ Δυσάρου με τὸ Πάικο καὶ ἀμφισβητεῖ τὴν ὀρθότητα τοῦ συνδυασμοῦ τοῦ Ἡρόδοτου γιὰ τὸ Δύσωρον με τὴν Πρασιάδα, ποῦ ὁ ἴδιος ταυτίζει με τὴν λίμνην τοῦ Ἀχινού· ὁ R. W. M a c a n ἀναφέρεται σὲ «ἀναχρονισμό» ὡς πρὸς τὰ ἀνατολικά σύνορα τῆς Μακεδονίας, τὰ ὅποια δὲν ἐπεκτείνει πέρα ἀπὸ τὸν Ἀξιὸ καὶ τὸ Θερματικὸν κόλπον, προϋποθέτει ὅμως σὰν δεδομένη τὴν θέση τοῦ Δυσάρου ἐξῶ ἀπὸ αὐτὰ (Herodotus, The Forth, Fifth, and Sixth Books, with Introduction, Notes, Appendices, Indices, Maps, London-New York 1895, V, 17, λ. «ἄσπερον»), ἐνῶ ὁ M. D ö l l, Studien zur Geographie des Alten Makedoniens, Stadthof 1891, σ. 42 κ.έ., στηριζόμενος ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά στὴν μαρτυρία τοῦ Ἡρόδοτου (V, 94) ὅτι ὁ Ἀνθεμοῦς ἤδη πρὸ τοῦ 510 ἀνῆκε στὸν Ἀμίοντα Α' καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλαν τὴν μαρτυρία τοῦ Θουκυδίδου (II, 99) ὅτι οἱ Ἡδωνοὶ, ποῦ τὸν εἶχαν στὴν κατοχὴ τους, ἐκδιώχθηκαν πέρα ἀπὸ τὸ Στρυμόνα, ὑποστηρίζει ὅτι ἤδη στὰ 513 ἡ Μακεδονία

τεῖ ἀνάμεσα στοὺς ἐρευνητὲς γιὰ τὴ θέση τοῦ Ὀρβήλου — ἀποτέλεσμα τῆς διαφορητικῆς ἐρμηνεύσεως ποὺ δίνει ὁ καθένας στὰ χωρία ὅπου ἀναφέρεται¹ — μὲ ἀποτέλεσμα τόσο ἢ Πρασιάς ὅσο καὶ τὸ Δύσωρον νὰ ἀλλάξουν πολλὲς φορὲς θέση μέσα στὸ μακεδονικὸ χωρὸν ποὺ ἐκτείνεται ἀνάμεσα ἀπὸ Ἄξιό καὶ Στρυμόνα. Οἱ λύσεις ποὺ προτάθηκαν γιὰ τὴ θέση τῆς Πρασιάδος εἶναι ὅσες περίπου καὶ οἱ λίμνες ποὺ βρίσκονται στὴν περιοχὴ αὐτῆς. Συνέβη ἀκόμη ἢ κάθε λίμνη νὰ θεωρηθῆ ἓνα εἶδος γνωστοῦ παράγοντα γιὰ τὴν εὐρεση τοῦ ἀγνώστου, τοῦ Δυσώρου², καὶ ἐπειδὴ κοντὰ σὲ κάθε λίμνη δὲν ὑπάρχει πάντα μόνο ἓνα ὄρος, ἢ καὶ ἀντίστροφα, οἱ συνδυασμοὶ ποὺ δόθηκαν δὲν εἶναι ἰσάριθμοι μὲ τὶς λίμνες ἀλλὰ περισσότεροι. Ὡστόσο γιὰ τὸ Δύσωρον προτιμᾶται σήμερα ἡ ταύτιση μὲ τὰ Κρούσια³ ἢ τὸ Καρα-Δάγ⁴, ἐνῶ γιὰ τὴν Πρασιάδα παρατηρεῖται ἀντίστοιχα μιὰ ταλάντευση ἀνάμεσα στὶς λίμνες Δοϊράνης⁵ καὶ Μπουτκόβου⁶, χωρὶς νὰ ἐγκαταλείπεται ὁμως καὶ ἡ λίμνη τοῦ Ἀχινοῦ⁷. Ἡ μεγάλῃ δυσκολία ποὺ παρουσιάζει τὸ γεωγραφικὸ πρόβλημα τῶν χωρίων τοῦ Ἡροδότου V, 16, 17 εἶναι ὅτι δίδονται σὲ αὐτὰ τοπογραφικὲς σχέσεις μεταξὺ ἀγνώστων μερῶν, ἔτσι ποὺ κανένα ἀπὸ αὐτὰ νὰ μὴ εἶναι δυνατόν νὰ ἀποτελέσῃ ἀσφαλῆ ἀφετηρία στὴν ἀναζήτηση καὶ

ἐφθανε ὡς ἐκεῖ ἔχοντας σὰν πιθανὸ ὄριο πρὸς ἀνατολὰς τὸ ὄρος ποὺ ὑψώνεται ἀνατολικὰ τῆς λίμνης τῆς Δοϊράνης· ἔτσι ταυτίζει τὸ Δύσωρον μὲ τὸ ὄρος αὐτό, δηλ. τὰ Κρούσια, καὶ τὴν Πρασιάδα μὲ τὴν λίμνη τοῦ Μπουκόβου.

1. Βλ. στοῦ Μ. Δήμιτσα, ἔ.ἀ., σ. 15-19, σχετικὰ μὲ τὴν ἔκταση τῶν διαφορῶν· ἐπίσης στοῦ F. Geyer, R. E. XIV, 671, 22 κ.έ. καὶ Makedonien, σ. 4, γιὰ τὸ ἴδιο θέμα ἀναφορικὰ ὄχι μόνο μὲ τὸν Ὀρβήλο, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰ ὄρη Κερκίνη, Δύσωρον, Βερτίσκο.

2. Ὁ Philippi, R. E. V² (1905) 1889, 46 κ.έ., γράφει ὅτι ἡ ἀνεύρεση τοῦ Δυσώρου ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ μὲ ποιά λίμνη ταυτίζεται ἡ Πρασιάς, ὡσὰν νὰ μὴ παρέχεται ἀπὸ τὸ κείμενον κανένα ἄλλο στοιχεῖο, ποὺ νὰ μπορῆ νὰ βοηθήσῃ στὴν ἀνεύρεση τοῦ Δυσώρου.

3. S. Casson, ἔ.ἀ., σ. 63· F. Geyer, Makedonien bis zur Thronbesteigung Philipps II, München-Berlin 1930, σ. 5.

4. Τὴν ταύτιση ἔκανε ὁ Μ. Θ. Χρυσόχοου, ἔ.ἀ., σ. 25 κ.έ. Μὲ τὴν ἀποψὴ τοῦ συμφωνεῖ καὶ ὁ S. Casson, ἔ.ἀ., σ. 62 κ.έ., χωρὶς ὥστόσο νὰ ἀποκλείῃ καὶ τὰ Κρούσια, αὐτόθι, ποὺ ἔχουν προτείνει οἱ Kiepert καὶ Döll· πρβλ. F. Geyer, Makedonien, σ. 5.

5. Ἀπὸ ὅσα γνωρίζω, πρῶτος ἔχει κάνει τὴν ταύτιση ὁ Μ. Cousinéry, Voyage dans la Macédoine, I, σ. 93, ποὺ ὁμως ὑποστηρίζει ὅτι στὴν ἴδια λίμνη ἀνήκει καὶ ἡ ὀνομασία «Κερκινίτις». Ὡστόσο ὁ συνδυασμὸς λίμνη Δοϊράνης - Καρα-Δάγ (καὶ Ταοίλ-Δαγ) γιὰ τὴν Πρασιάδα καὶ τὸ Δύσωρον ἀνήκει στοῦ Μ. Χρυσόχοου, ἔ.ἀ., σ. 26, 27 κ.έ.

6. M. Döll, ἔ.ἀ., σ. 43· πρβλ. F. Geyer, Makedonien, σ. 5.

7. Ἡ πρότασις ἔχει γίνῃ ἀπὸ τὸν W. M. Leake, ἔ.ἀ., σ. 211. Στὸ παρελθὸν εἶχε ὀπαδοὺς (Desdèvises du Dezert (1863), Stein (1877) κ.ο.κ.), ἀλλὰ καὶ σήμερα ἐξακολουθεῖ νὰ ὑποστηρίζεται· βλ. Izvori za starata istorija i geografija na Trakije i Makedonije. B.A.N., β' ἐκδ., Σόφια 1949, σ. 305 καὶ 309, ὑποσημ. 34. D. Detschew, Die Thrakischen Sprachreste, Wien 1957, σ. 377.

των άλλων. Διότι ακόμη και ό «Όρβηλος» τού κειμένου δέν είναι δυνατόν νά βοηθήση στήν άνεύρεση τού Δυσώρου και τής Πρασιάδος γιά τόν έξηξ λόγο: Άπό τίς γεωγραφικές πηγές συνάγεται ότι ό Όρβηλος άποτελεί μεγάλο όρεινό συγκρότημα, διότι τόν συναντούμε σέ αυτές νά συναριθμῆται πάντα μαζί με άλλα μεγάλα όρεινά συγκροτήματα, όπως είναι ή Ροδόπη, ό Αίμος κ.ά., και κατά δύο τρόπους: σάν όριο πού χωρίζει μεγάλες γεωγραφικές ενότητες ή σάν όρεινό συγκρότημα πού ανήκει σέ μεγάλη γεωγραφική ενότητα¹. Άπό τίς ιστορικές πηγές διδακτικό γιά τή θέση τού Όρβήλου θά μπορούσε νά χαρακτηρισθῆ τó χωρίο τού Άρριανού, Άνάβ. 1,1,5, πού αναφέρεται στήν έκστρατεία τού Μεγάλου Άλεξάνδρου κατά των Τριβαλλών (Άνοιξη 335), άπό τó όποιο συνάγεται ότι ό Όρβηλος ύψώνεται δυτικά τού Νέστου². Παράλληλα όμως ή ιστορική άφήγηση τού Άρριανού δέν προσκρούει στήν έννοια τού έκτεταμένου όρεινού συγκροτήματος πού άπορρέει άπό τίς γεωγραφικές πηγές γιά τόν Όρβηλο, διότι σχετίζεται ή παρουσία του δυτικά τού Νέστου με τήν πορεία τού στρατού τού Άλεξάνδρου κατά μήκος τού ποταμού αυτού, χωρίς, φυσικά, τó σημείο όπου διέβη τόν ποταμόν ό στρατός, όποιο και νά ήταν αυτό, νά όποχρεώνη νά θεωρηθῆ ότι συμπίπτει με τή βορειότερη άκρη τού όρεινού αυτού συγκροτήματος. Άντίθετα στο χωρίο τού Ηροδότου V, 16 ό Όρβηλος αναφέρεται όχι με τίς γενικότητες πού μπορεί νά συναντήση κανείς σέ περιγραφή ενός «θεωρητικού γεωγράφου»³ πού μοιάζει νά επισκοπή μεγάλες επιφάνειες τής γῆς άπό μεγάλο ύψος, άλλα με τή λεπτομερειακή σαφήνεια τού όδοιπόρου ιστορικού, πού μεταδίδει συγκεκριμένες ειδήσεις γιά συγκεκριμένους τόπους. Έφόσον όμως άπό τίς άλλες πηγές ξέρουμε ότι τó όρώνυμο Όρβηλος συνδέεται με μεγάλο όρεινό συγκρότημα, πρέπει νά συναγάγουμε ότι ό Ηρόδοτος δέν αναφέρεται σέ όλόκληρο τó σώμα τού συγκροτήματος αυτού, άλλα άσφαλώς μόνο σέ ένα τμήμα του ή σέ κάποια άπό τίς προεκτάσεις του πού θά ήταν τó γνωστό μέρος, άπό όπου οί έννοικοι των λιμναίων έγκαταστάσεων τής Πρασιάδος προμηθεύονταν τήν κατάλληλη γιά τούς «σταυρούς» ξυλεία. Άλλά με τήν προϋπόθεση αυτή δέν είναι δυνατόν νά

1. Πτολ. III, 9 και 11· πρβλ. Στραβ. VII, άπόσπ. 10· Plin. H.N. IV, 35· πρβλ. Pomp. Mel. II, 17.

2. Η άποψη τής F. P a p a z o g l u, Les cités macédoniennes, Σκόπια 1957, σ. 354 κ.έ. (περίληψη στή γαλλική), ότι ή πόλη Φίλιπποι τού Άρριανού, αυτόθι, βρίσκεται δυτικά τού Στρυμόνος και πρέπει νά ταυτισθῆ με τήν Φιλιππούπολιν τής Παρορβηλίας τού Στράβωνος (άπόσπ. 36), δέν είναι δυνατόν νά γίνη άποδεκτή.

3. Έτσι χαρακτηρίζει ό S. C a s s o n, Macedonia, Thrace, and Illyria. Their Relations to Greece from the Earliest Times down to the Time of Philip son of Amyntas, Oxford 1926, σ. 42, τόν Στράβωνα γιά τόν τρόπο με τόν όποιο παρατάσσει τά όρη: Βερτίσκο, Σκάρδος, Όρβηλος, Ροδόπη και Αίμος στο γνωστό χωρίο VII, άπόσπ. 10.

ἔχουμε ἀπὸ τὸν Ὀρβηλο ἀσφαλῆ ἀφετηρία. Ὁ W. M. Leake πού ξεκίνησε ἀπὸ αὐτὸν γιὰ νὰ εὕρῃ τὴν Πρασιάδα, τὴν ταύτισε μὲ τὴ λίμνη τοῦ Ἀχينوῦ, ἀκριβῶς γιὰτὶ πίστεψε ὅτι ὁ Ἡρόδοτος ὀνομάζει Ὀρβηλον τὸ ὄρος Μποζ-Δάγ, ἐφόσον ὁ Ἀρριανὸς «δείχνει καθαρά ὅτι Ὀρβηλος εἶναι τὸ μεγάλο ὄρος πού ἀρχίζει ἀπὸ τὴ στρυμονικὴ κοιλάδα καὶ λίμνη καὶ ἐκτείνεται πρὸς τὶς πηγὰς τοῦ Στρυμόνα...»¹. Ξεκίνησε δηλ. ἀπὸ ἀφετηρία πού περικλείει πολλὴν ἀβεβαιότητα, διότι μόνη ἡ γειτονία τοῦ Μποζ-Δάγ μὲ τὴ λίμνη τοῦ Ἀχينوῦ δὲ μπορεῖ νὰ ἀποτελέσῃ ἀπόδειξις ὅτι τὸ Μποζ-Δάγ εἶναι ἡ ζητούμενη προέκτασις τοῦ Ὀρβήλου καὶ ἐπομένως ὅτι καὶ ἡ λίμνη τοῦ Ἀχينوῦ εἶναι ἡ Πρασιάς. Κάτω ἀπὸ τὴν προϋπόθεσις αὕτη ἀπομένει μόνον ἓνας δρόμος πού θὰ μπορούσε νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν Πρασιάδα, ὁ δρόμος τῆς ἐπιστροφῆς τῶν πρέσβων — πού ὁμως δὲν πραγματοποιήθηκε ποτέ! — δηλ. ὁ δρόμος πού ἀρχίζει ἀπὸ τὶς Αἰγές, ὅπου οἱ πρέσβεις συναντήθηκαν μὲ τὸ βασιλεῖα Ἀμύντα Α', καὶ, ἄσχετα μὲ τὴ θέσιν αὐτῶν ἀνατολικῶν συνόρων τῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν ἐποχὴν αὕτη, ἔφερεν διὰ μέσου τοῦ Δυσώρου εἰς τὴν Πρασιάδα.

Σχετικὰ μὲ τὰ ἀνατολικά σύνορα τῆς Μακεδονίας, σήμερα εἶναι γενικὰ ἀποδεκτὸ ὅτι ἡ Κρηστονία, εἰς τὴν ὁποία τοποθετοῦνται καὶ τὸ Δύσωρον καὶ ἡ Πρασιάς, καταλήφθηκε ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρον Α'². Ὡστόσο, ἐμεῖς θὰ προχωρήσουμε ἀμέσως εἰς τὴν διατύπωσιν μερικῶν παρατηρήσεων εἰς τὸ κείμενον τοῦ Ἡροδότου, πού νομίζουμε ὅτι ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά θὰ βοηθήσουν εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τῶν τόπων πού ἀναφέρονται εἰς αὐτό, τοῦ Δυσώρου καὶ τῆς Πρασιάδος καὶ ἐπομένως καὶ τῆς «συντόμου ἐς τὴν Μακεδονίην ἐκ Πρασιάδος», καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη θὰ ἀποδείξουν ὅτι ἡ ἀνεύρεσις τοῦ Δυσώρου εἶναι ἐκείνη πού θὰ ὀδηγήσῃ εἰς συναφὴ μὲ αὐτὸ σύνορον τῆς Μακεδονίας τοῦ 513 καὶ ὅχι ἡ ἀνατολικὴ ὀρθοτικὴ γραμμὴ τῆς Μακεδονίας τοῦ 513, ὅπως τοποθετεῖται σήμερα, εἰς τὸ Δύσωρον.

Ὁ Ἡρόδοτος εἰς τὴν τοπογραφικὴν του περιγραφὴν, V, 17, παρεμβάλλει τὸ χρονικὸ προσδιορισμὸν «ἕστερον τούτων» γιὰ νὰ ἀναφερθῇ εἰς ἱστορικὸ γεγονός, πού συνέβη εἰς τὰ χρόνια τοῦ Ἀλεξάνδρου Α' (498-454). Ἐπομένως, κάθε ἄλλη ἱστορικὴ εἰδησις πού ἐνδέχεται νὰ ἀντλήσουμε ἀπὸ τὴν περιγραφὴν αὕτη ἀναφέρεται εἰς τὰ χρόνια τοῦ Ἀμύντα Α'.

1. W. M. Leake, ἔ.α., III, σ. 211. Ἀναφορικὰ μὲ τὸ Μποζ-Δάγ σημειώων ἐδῶ ὅτι ἔχει ταυτισθῆ καὶ μὲ τὸ Δύσωρον. Τὴν ταύτισιν ἔκανε ὁ ἰατρός Μερτζίδης, Αἰ χῶραι τοῦ παρελθόντος καὶ αἰ ἐσφαλμέναι τοποθετήσεις αὐτῶν. Ἐρευναὶ καὶ μελέται τοπογραφικαὶ ὑπὸ ἀρχαιολ.-ἱστορικὴν ἔποσιν, Ἀθῆναι 1885, σ. 106, ὁ ὅποιος δέχεται ὡς Πρασιάδα τὴν λίμνην τοῦ Πραβίου. Πρόκειται γιὰ τὴν μοναδικὴν μεταφορὰ τῆς Πρασιάδος ἀνατολικά τοῦ Στρυμόνος.

2. Βλ. Δ. Κανατσούλη, Ἡ Μακεδονία μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἀρχελάου. I. Ἐξωτερικὴ πολιτικὴ, Θεσσαλονικὴ 1964, σ. 20 κ.έ., ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

Παρατηρούμε ότι στην περιγραφή του Ἡροδότου δύο «μέταλλα» ἀποτελούν χαρακτηριστικούς σταθμούς τῆς διαδρομῆς ἀπὸ τὴν Πρασιάδα στὴ Μακεδονία. Ἀπὸ αὐτὰ τὸ ἓνα βρίσκεται κοντὰ στὴ λίμνη, ἐφόσον «ἔχεται», ἐνῶ τὸ ἄλλο εἶναι τὸ ἴδιο τὸ ὄρος Δύσωρον, τὸ «μέταλλον Δύσωρον καλεόμενον οὖρος», δηλ. τὸ μεταλλοφόρον ὄρος ποῦ λέγεται Δύσωρον. Ὁστόσο ὑποστηρίχθηκε ὅτι ἓνα μεταλλεῖο ὑπάρχει στὴν περιγραφή τοῦ Ἡροδότου¹. Ἡ ἄποψη αὐτὴ μὲ κάθε πιθανότητα προέρχεται ἀπὸ παρανόηση ποῦ ὀφείλεται σὲ κακὴ ἐκτίμηση τῆς πρόθεσης «μετά», ποῦ ἔχει ἐπιρρηματικὴ ὑπόσταση μέσα στὴν πρόταση, ἐφόσον συνδέεται μὲ τὸ προηγούμενο ἐπίρρημα «πρῶτα» μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ἀντιθετικοῦ συνδέσμου «δὲ» καὶ δὲ συνθέτει ἐμπρόθετο προσδιορισμὸ μαζὶ μὲ τὸ ἐπόμενο ἔναρθρο οὐσιαστικὸ «τὸ μέταλλον». Ἐπομένως τὸ κείμενο τοῦ Ἡροδότου ἀναφέρεται σὲ δύο μεταλλεῖα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ ἓνα βρίσκεται ἀνάμεσα στὴν Πρασιάδα καὶ στὸ Δύσωρον, ἐνῶ τὸ ἄλλο ταυτίζεται μὲ τὸ Δύσωρον ὄρος.

Ἡ προσωπικὴ ἑρμηνεία «ὑπερβάντι», ποῦ ἀπαντᾶται σὲ γεωγραφικὲς περιγραφές, εἶναι ὄρος δηλωτικὸς τῆς ἄμεσης γειτονίας ἐνὸς ὄρους μὲ κάποιον τόπο, πόλη κλπ.² Ἐπομένως στὴν προκειμένη περίπτωση πρέπει νὰ σημαίνει ὅτι τὸ Δύσωρον βρίσκεται σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴ Μακεδονία. Ἡ φράση ὁμως τοῦ Ἡροδότου «τὸ μέταλλον Δύσωρον καλεόμενον οὖρος» εἶναι φανερό ὅτι ἀναφέρεται σὲ γνωστὸ ἐν ἐνεργείᾳ μεταλλεῖο καὶ ἀρῆνει ἔτσι ἀνοιχτὴ τὴ θύρα στὴν ὑπόθεση ὅτι βρισκόταν ἴσως στὴν κατοχὴ τοῦ Ἀμύντα Α'. Αὐτὸ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι εἶναι ἐνδεχόμενο περιοχὲς τοῦ ὄρους Δύσωρον νὰ περιλαμβάνονταν στὴ Μακεδονία τοῦ 513 π.Χ. Ἄν ἔτσι ἔχουν τὰ πράγματα, τότε ἡ ἑρμηνεία «ὑπερβάντι» δὲν τοποθετεῖ τὰ κρᾶσπεδα τοῦ

1. Βλ. π.χ. P. H. E. Legend, ἑ.ἀ., σ. 26. Τὴν ἴδια γνώμη ἔχει καὶ ὁ J. N. Svoronos, ὁ ὁποῖος τοποθετεῖ «τὰ περίφημα μεταλλεῖα» — δηλ. ἓνα μεταλλεῖο — ἀνάμεσα στὴν Πρασιάδα, τὴν ὁποία ταυτίζει μὲ τὴν λίμνη τῆς Δοϊράνης, καὶ στὸ Δύσωρον — βλ. L' Hellenisme primitif de la Macédoine prouvé par la numismatique et l'or du Pangée. «Journal international d'archéologie numismatique», 19 (1919), σ. 20. Ἡ ἄποψη αὐτὴ θεωρήθηκε τελεσίδικη καὶ καθιερώθηκε καὶ ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμονες ποῦ ἀσχολήθηκαν μὲ τὸν μεταλλεὺτικὸ πλοῦτο τῆς Μακεδονίας, βλ. π.χ. Α. Γεωργιάδου, Χρυσεῖα, Ἀργυρεῖα κλπ. Μεταλλεῖα ἐν Μακεδονίᾳ, Ἡπειρῶ καὶ τοῖς νήσοις ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐκμεταλλευθέντα. «Αρχαιολογικὴ Ἐφημ.», 1915, 92 κ.δ.: «Πρασιάς (ἢ νῦν Δοϊράνη) λίμνη δι' ἧς διέρχονται καὶ τὰ Ἑλληνοσερβικὰ ὄρια. Δύσωρον τὸ νῦν Καραδάγ, Β. τοῦ ἱστορικοῦ Κιλκίς καὶ πρὸς Δ. τῆς Πρασιάδος. Τὸ μέταλλον ἔκειτο μεταξύ τῆς λίμνης καὶ τοῦ Δυσώρου. Πιθανὸν τὸ νῦν ἐκμεταλλευόμενον».

2. Π.χ. στὸν Ἐκαταῖο: «Καβησσόν πόλιν ὑπερβάντι τὸν Θραϊκίον Αἴμον»· F. Jacoby, Die Fragmente der Griechischen Historiker, 1er Teil., Berlin 1923, σ. 28, ἀρ. 169· στὸν Θουκυδίδη: «τοὺς ὑπερβάντι Αἴμον Γέτας» II, 96· στὸν Ἀριστοτέλη: «ὑπερβάντι γὰρ ἤδη τοῦτο (τὸ ὄρος Παρνασσὸς τὸ ἐν Ἀσίᾳ) φαίνεται ἡ ἕξω θάλασσαν» Μετεωρ. Α, 350, ὅπου πρόκειται γιὰ ὀπτικὴ ἐπικοινωνία κ.ο.κ.

Δυσώρου σὲ ἐπαφή μὲ τὴν παραμεθόρια ζώνη τῆς Μακεδονίας, ἀλλὰ ἐνδό-
τερες περιοχὲς του, πλησιέστερες ἴσως πρὸς τὰ σημεῖα τῆς ὑπέρβασής του,
δηλ. τὴν κορυφογραμμὴ¹. Γενικώτερα, ὁ ἀλματικός χαρακτήρας ποῦ διέ-
πει τὴν ἀφήγησιν τοῦ Ἡροδότου: «Δύσωρον ὑπερβάντι εἶναι ἐν Μακεδονίῃ»,
μᾶς ἐπιτρέπει νὰ σκεφθοῦμε ὅτι δὲν εἶναι ὀπωσδήποτε ἀναγκαῖον νὰ ἐκτο-
πίσουμε ὀλόκληρον τὸ Δύσωρον ὄρος πέρα ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς Μακεδονίας.

Λαμβάνοντας σὰν ἀφετηρία στὴν ἀναζήτησιν τῆς ὁδοῦ πρὸς τὸ Δύσω-
ρον τὸ τέρμα τῆς πορείας τῶν πρέσβων, δηλ. τὶς Αἰγέας, προσκρούομε στὴν
ἀνάμιξη ἐνὸς ἀκόμη ἀγνώστου στοῦ πρόβλημα: τῆς θέσης τῶν Αἰγῶν², ἐφό-
σον δὲν εἶναι ἀκόμη γνωστὸ ποῦ ἀκριβῶς βρισκόταν ἡ πρώτη «ἔδρα τῆς μα-
κεδονικῆς βασιλείας» καὶ ἀργότερα τόπος «τῶν βασιλικῶν τάφων»³. Ἡ ταύ-
τισίς τῆς μὲ τὴν Ἔδεσσα, τὴν «τετειχισμένην» καὶ τὴν «ἄκραν»⁴, πρέπει νὰ
ἀποκλεισθῆ⁵. Ἐπειδὴ ὁμοῦ εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ τὴν ἀναζητήσουμε μέσα
ἢ κοντὰ στοῦ τρίγωνο ποῦ σχηματίζουν οἱ πόλεις τῆς Βοττιαίας Ἔδεσσα, Βέ-
ροια καὶ Κύρρος, γιὰ τὶς ὁποῖες εἶναι γνωστὸ ποῦ ἀκριβῶς βρίσκονταν⁶, μπο-
ροῦμε νὰ θεωρήσουμε τὸ τρίγωνο αὐτὸ σὰν κατὰ προσέγγισιν ἀφετηρία στὴν
ἀναζήτησιν τοῦ πρώτου στόχου ποῦ εἶναι τὸ «μέταλλον Δύσωρον οὖρος».

Κατὰ τὴ χρονικὴ περίοδο, στὴν ὁποία ἀναφέρεται ἡ ἀφήγησιν τοῦ
Ἡροδότου, τὸ τμήμα τῆς Βοττιαίας ποῦ ἀπλώνεται ἀνάμεσα ἀπὸ Βέροια
καὶ Κύρρο δὲν ἀπέχετο πολὺ ἀπὸ τὴ θάλασσα, διότι ὁ κόλπος τῆς Θέρμης
εἰσχωροῦσε ἕως ἐκεῖ⁷. Στὴ βόρεια πλευρὰ τοῦ κόλπου αὐτοῦ καὶ ἀνάμεσα
στοὺς ποταμοὺς Ἄξιό, ἀνατολικά, καὶ Ροιδία⁸, δυτικά, ὑψώνεται τὸ ὄρος

1. Βλ. ὅτι τουλάχιστο στὸν Ἀριστοτέλη, ἔ.ἀ., «ὑπερβάντι τοῦτο... φαίνεται ἡ ἔξω
θάλασσα» εἶναι φανερὸ ὅτι πρόκειται γιὰ ὑπέρβαση κορυφογραμμῆς.

2. Πτολ. III, 12, 36· πρβλ. Plin. IV, 33: «oppida (Emathiae) Aegae...».

3. Διοδ. XXII, 12: «Ὅτι τὰ Αἰγέας διαρπάσας ὁ Πύρρος, ἥτις ἦν ἔστια τῆς Μακεδони-
κῆς βασιλείας, τοὺς Γαλάτας ἐκέισε κατέλιπεν οἱ δὲ πυθόμενοι τινῶν ὅτι κατὰ τοὺς βασι-
λικούς τάφους...» Διοδ. XIX, 52: «(Κύσανδρος) Κύναν... ἔθαπεν ἐν Αἰγαιᾷς, καθάπερ
ἔθος ἦν τοῖς βασιλεῦσιν»· πρβλ. «Αἰγαῖην βῶλον ἐφεσσάμενος», Philippus Aegis Mace-
doniae sepultus, Addaei Epigr. 9· Πaus. I, 6, 3: «τὸν Ἀλέξανδρον νεκρὸν ἐς Αἰγὰς κομί-
ζειν»· Plin. N.H. IV, 33: «Aegae, in quo sepeliri mos reges...».

4. Σ. Πελεκίδης, Ἐνασκαφὴ Ἐδέσσης. «Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον», 8 (1923),
Ἀθῆναι 1925, σ. 265.

5. Δ. Κανατσούλη, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας μέχρι τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου,
Θεσσαλονίκη 1964, σ. 145.

6. Γιὰ τὴν Κύρρο βεβαιώθηκε τελευταία ἀπὸ τὸν καθηγητὴ κ. Γ. Μπακαλάκη ὅτι βρι-
σκόταν πραγματικὰ στὴν θέση Παλαιόκαστρο τῶν Γιαντισῶν (Συμπόσιον IMXA «Ἀρχαία
Μακεδονία», Θεσσαλονίκη, 26-29 Αὐγούστου 1968, ἀνακοίνωσις «Τὸ Λατομεῖο τῆς Κύρ-
ρου»).

7. A. Struck, Makedonische Fahrten. II. Die Makedonischen Niederlande, Sarajevo
1908, σ. 96.

8. O Struck, ἔ.ἀ., σ. 75 καὶ ὑποσημ. 5 αὐτόθι, παρατηρεῖ ὅτι ἀπὸ τὰ γεωγραφικὰ

πού σήμερα ονομάζεται Πάικο. Ήδη ο Müller έχει υποστηρίξει ότι τὸ ὄρος αὐτὸ πρέπει νὰ εἶναι τὸ Δύσωρον, προβάλλοντας ὡς τεκμήριο τὸ γεγινός ὅτι εἶναι τὸ μόνο πού ἐφάπτεται μὲ τὴ «Μακεδονίδα»¹. Ἡ ἄποψη ὅμως αὐτὴ ἀπορριφθῆκε καὶ ἀναζητήθηκαν ἐπιμονα τὰ ἀνατολικά σύνορα τῆς «Μακεδονίας» τοῦ κειμένου V, 17, γιὰ νὰ εὑρεθῆ ἔν συνεχείᾳ κοντὰ σὲ αὐτὰ καὶ τὸ Δύσωρον.

Γιὰ νὰ ταυτίσουμε τὸ Πάικο μὲ τὸ Δύσωρον, θὰ πρέπει νὰ ἐξετάσουμε ἂν συγκεντρῶν ὄλα τὰ στοιχεῖα πού παρέχονται ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο γι' αὐτὸ : 1) τῆς βατότητας, 2) τῆς μεταλλοφορίας, 3) τῆς παρουσίας μιᾶς λίμνης στὴν προέκταση τοῦ ἄξονα ἢ τῶν ἄξόνων διάβασής του, πού θὰ εἶχαν σάν κατὰ προσέγγιση ἀφετηρία τὴν μεταξὺ Ἑδέσσης καὶ Κύρρου πλευρὰ τοῦ τριγῶνου τῆς Βοττιαίας².

Ἄν ἐξαίρεσουμε τὸ κυρίως Πάικο, δηλ. τὸ νοτιοδυτικὸ τμήμα του, πού μὲ τὸν συμπαγῆ ὄγκο του κορυφῶται στὸ Μετερίζι (ὕψ. 1598 μ.), τὰ ἄλλα δύο τμήματά του, τὸ Γκαντάτς, δηλ. τὸ νοτιοανατολικὸ τμήμα, καὶ τὸ βόρειο Πάικο³ εἶναι βατὰ πρὸς ὄλες τῆς κατευθύνσεις. Τὸ Γκαντάτς περιλαμβάνει τῆς κορυφῆς Γκαντάτς (1607 μ.), Μποσκοπ ἢ Μπισκόπ (= Ἐπισκοπή;), πού εἶναι ἡ ψηλότερη σὲ ὄλο τὸ Πάικο (1650 μ.), καὶ Πόγλετ (1430 μ.)⁴, ἀλλὰ ὑπάρχουν ὁμαλῆς διαβάσεις ἀπὸ τὰ ἀνατολικά καὶ νοτιοανατολικά κρᾶσπεδά του, πού φέρνουν πρὸς τὰ βόρεια καὶ βορειοδυτικά διαμερίσματα τοῦ Πάικου. Τὸ βόρειο Πάικο εἶναι τὸ χαμηλότερο τμήμα τοῦ Πάικου (400-800 μ.) καὶ τὸ πιὸ εὐκολοδιάβατο. Ἡ ψηλότερη κορυφή του εἶναι τὸ ὕψωμα 1096⁵ πού βρίσκεται στὸ μέσο περίπου τῆς βόρειας πλευρᾶς του.

στοιχεῖα πού παραδίδονται γιὰ τὴν Ἀλμωπία μόνο τὸ ὄνομα τοῦ ποταμοῦ Ροϊδία εἶναι πού μπορεῖ μὲ βεβαιότητα νὰ υποστηριχθῆ ὅτι ἀνήκει στὸν ποταμὸ Μογλενίτσα, πράγμα πού δὲν μπορεῖ νὰ συμβῆ καὶ μὲ τὰ ὀνόματα τῶν πόλεων· βλ. Δ. Κανατσούλη, ἑ.ἀ., σ. 3, σχετικὰ μὲ τῆς πόλεις Ἀλμωπία, Ὅρμα, Εὐρωπός, Ἀψαλός.

1. Ὁ Μ. Δήμιτσας πού ἀκολουθεῖ τὸν Κ. Ο. Müller, πρβλ. σ. 2 ὑποσημ. 5, τινίζει ὅτι «οὐδὲν ἄλλο ὑπάρχει, εἰ μὴ ὁ βορειοανατολικὸς κλάδος τοῦ Βερμίου ὄρους ὁ παραλλήλως τοῦ Ἀξίου καθήκων μέχρι τῆς πόλεως Κύρρου (Παλιόκαστρον)», «ἐκτὸς τῆς ἀρχικῆς Μακεδονίας ἢ Μακεδονίτιδος τῆς μεταξὺ Λουδίου καὶ Ἀλιάκμονος κειμένης», ἑ.ἀ., σ. 85 καὶ ὑποσημ. 2.

2. Ὁ Μ. Δήμιτσας, πού ταυτίζει τὸ Πάικο μὲ τὸ Δύσωρον, δὲν δέχεται ὅτι μπορεῖ τὸ ὄρος αὐτὸ νὰ ἔχη ὀποιαδήποτε σχέση μὲ τὴν Πρασιάδα πού κατὰ τὴ γνώμη του εἶναι ἡ Κερκινίτις (= Ἀχινού), στὸ Στρυμόνα, ἑ.ἀ., σ. 85.

3. Ἡ διαίρεση τοῦ Πάικου σὲ τρία τμήματα ὀφείλεται στὸν J. Cvijić, Grundlinien der Geographie und Geologie von Mazedonien und Altserbien. Nebst Beobachtungen in Thrazien, Thessalien, Epirus und Nordalbanien. Petermanns Mitteilungen. Ergänzt-heft Nr. 162, Gotha 1908, σ. 294.

4. Πρβλ. A. Struck, ἑ.ἀ., σ. 82 κ.έ.

5. Ὁ J. Ancel, La Macédoine. Son évolution contemporaine, Paris 1930, ὀνομάζει τὸ ὕψωμα αὐτὸ Scra di Leguen· βλ. σ. 191 καὶ πρβλ. χάρτη του. Καὶ ἡ σημερινὴ ἐπίσημη ὀνο-

Τὰ βόρεια κράσπεδα τοῦ ὑψώματος 1096 προσεγγίζουν, στὴν ἀνατολικὴ ἀπόληξιν τοῦ βραχίονα τῆς Τζένας, τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα τοῦ Βόρα, ποὺ διαγράφουν οἱ κορυφῆς Μάλα-Ρούπα (2003 μ.), Ντρένα (2071 μ.), Πόρτα (2172 μ.) καὶ Ντβε-Οὔσι (1757 μ.)¹. Ἡ πτέρυγα αὐτὴ ἐκτείνεται ὡς τὸ Ντεμίρ-Καπού (Μαριάνσκα Πλάνηνα) καὶ κάμπτεται πρὸς νότον σὲ χαμηλὰ ὑψόμετρα (400-800 μ.), ὥσπου συναντᾷ τὶς βορειότερες περιοχῆς τοῦ Πάικου ποῦ ἔχουν τὰ ἴδια χαμηλὰ ὑψόμετρα. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ σχηματίζεται ἓνα ἐνιαῖο ὄρεινὸ συγκρότημα ποῦ ὑψώνεται παράλληλα πρὸς τὴ δυτικὴ ὄχθη

Εἰκ. 1. Ἡ διάβαση μεταξὺ Πάικου καὶ Τζένας.

τοῦ Ἄξιου, ἀπὸ τὸ ὕψος τῆς Χούντοβας ἕως τὴ Γευγελή² καὶ νοτιώτερα περι-
που ἕως τὴν παραλιακὴ ζώνη ποῦ περιέβαλλε κατὰ τὴν ἐποχὴ στὴν ὁποία
ἀνήκει τὸ ἐξεταζόμενο θέμα ἀπὸ τὴ βόρεια πλευρὰ τῆς τῆ βαθεῖα προέκταση

μασία του εἶναι Σκρά. Ὡστόσο οἱ Βλάχοι τοῦ Πάικου ὀνομάζουν Σκόρκα ντὶ Λέγκαν (Πετρόβουνο τῆς Κούνιας), ἓνα χαμηλότερο ὕψωμα ποῦ βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὶς νότιες προσβάσεις τοῦ ὑψώματος 1096, ἐνῶ τὸ ὕψωμα 1096 ὀνομάζουν Τούμπα-Νάλτα (Ψηλὸ Βουνό), ὅσοι κατοικοῦν δυτικὰ τοῦ ὑψώματος, καὶ Σκαρλίτς (Ξυλογαῖδαρα), ὅσοι κατοικοῦν ἀνατολικά. Μιὰ τρίτη ὀνομασία τοῦ ἴδιου ὑψώματος εἶναι ἀσφαλῶς αὐτὴ ποῦ ἀναφέρει ὁ K. O s s w a l d, «Das Östliche Moglenagebirge und das Diabasgebiet von Gjewgjeji. «Die Kriegsschauplätze 1914-1918», 13, σ. 2, Jarebicna, γιὰ ὕψωμα μὲ τὸ ἴδιο ὑψόμετρο, ἐφόσον δὲν ὑπάρχει ἄλλο ὁμοιο στὴν περιοχὴ. Ἡ ὀνομασία αὐτὴ θὰ ὀφείλεται πιθανῶς στοὺς βλάχους τῆς Χούμας καὶ τῶν ἄλλων βορειοτέρων βλαχικῶν ἐγκαταστάσεων. Ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ εὐχαριστῶ θερμὰ τὴν συνάδελφο Ε. Κακουλίδη ποῦ εἶχε τὴν εὐγενῆ καλοσύνη νὰ μοῦ στείλῃ ἀπὸ τὸ Μόναχο σὲ μικροφίλμ μελέτες δημοσιευμένες στὸ 13 τεῦχος τῆς σειρᾶς «Die Kriegsschauplätze 1914-1918».

1. K. O s s w a l d, ἔ.ἀ.

2. Τὸ τμήμα αὐτὸ τῆς ὄροσειρᾶς ὁ K. O s s w a l d, ἔ.ἀ., χαρακτηρίζει ὡς Mittelgebirge.

τοῦ κόλπου τῆς Θέρμης, «τὸ παρὰ θάλασσαν στεῖνὸν χωρίον» μὲ τὶς πόλεις Ἰχναὶ καὶ Πέλλα¹.

Στὸ σημεῖο τῆς μεγαλύτερης προσέγγισης τοῦ βόρειου Πάικου μὲ τὸ βραχίονα τῆς Τζένας καὶ συγκεκριμένα ἀνάμεσα στὸ ὕψωμα 1096 καὶ στὸ Γκρόπ, ἀνατολικὴ ἀπόληξη τῆς Τζένας, ἀνοίγεται ἡ Πατίτσκα, δηλ. πέ- ρασμα, ἀπ' ὅπου ἀναχωροῦν ὄρεινές διαβάσεις πρὸς Γευγελή, πρὸς Κόιν- σκο, πρὸς Σέρμενιν καὶ μέχρι καὶ πρὸς τὴν πέρα ἀπὸ τὸ Μιλέτκοβο περιοχῆ. Ἐκτὸς τῶν διαβάσεων αὐτῆς ἐκείνη πού ὀδηγεῖ στὴ Γευγελή εἶναι ἡ συντομώ- τερη πού μπορεῖ νὰ συνδέσῃ τὴν Ἀμφαξίτιδα, φυσικὰ στὸ ὕψος τῆς Γευγε- λῆς, μὲ τὴν Ἀλμωπία². ἔχει κατεύθυνση ἀπὸ ἀνατολὰς πρὸς δυσμὰς καὶ περιλαμβάνει ἀρχικὰ συνεχῆ ἀνάβαση μὲ ἔναρξη ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Μουίν, δυτικὴ ἀπόληξη τῆς κοιλάδας τῆς Γευγελῆς πού ἀπλώνεται ὡς τὴ Νεγκόρ- τσα, πρὸς βορρᾶν, τοὺς Εὐζώνους (Ματσίκοβο), πρὸς νότον, καὶ τὴν Μπο- γδάντσα, πρὸς ἀνατολὰς, μὲ ὑψόμετρο γύρω στὰ 50 μ.³. Ἡ ἀνάβαση τερμα- τίζεται στὸ ὄροπέδιο τῆς Χούμας (860 μ.)⁴. Ἀπὸ ἐκεῖ ἀρχίζει κατὰβαση πού κλιμακώνεται σὲ δυὸ βαθμίδες: μιὰ στενὴ κοιλάδα, πού ἀνοίγεται ἀνάμεσα ἀπὸ Πάικο καὶ Τζένα (600 μ.)⁵, καὶ τὸν κάμπο τῆς Ἀλμωπίας. Γιὰ νὰ φθάσῃ κανεὶς στὴν πρώτη βαθμίδα πρέπει νὰ περάσῃ ἀπὸ τὴν Πατίτσκα. Στὴ θέση τοῦ χωριοῦ Νώτια, στὸ δυτικὸ ἄκρο τῆς κοιλάδας, ἔχουν ἐπισημανθῆ ἀρχαῖα κτηριακὰ λείψανα⁶. Ἡ θέση αὐτὴ ἀποτελεῖ ὑποχρεωτικὴ διάβαση, γιὰτὶ βρίσκεται ἀκριβῶς στὴν εἴσοδο μιᾶς στενωποῦ πού ἀνοίγεται ἀνάμεσα στὸ Βόρα καὶ στὶς βορειοδυτικὰ προσβάσεις τοῦ Πάικου καὶ ὀδηγεῖ στὴν Ἀλ- μωπία. Ἡ στενωπὸς αὐτὴ πού περιλαμβάνει ἀρχικὰ ἀνάβαση (ὕψ. 870 μ.) καὶ ἔπειτα κατὰβαση⁷ ἔχει ἓνα ἰδιαίτερο χαρακτηριστικόν: Ἐνῶ τὸ ἔδαφος εἶναι λεῖο καὶ γεῶδες, ὑπάρχουν τεράστιοι βράχοι ἀπρόσμενα διασκορπι- σμένοι πάνω σὲ αὐτό, σὰ νὰ πετάχθηκαν ἐκεῖ σὲ ὥρα σκληρῆς ἀναμέτρη- σης ἀνάμεσα σὲ φοβεροὺς ἀντιπάλους, παραταγμένους στὶς βουνοπλαγιὰς πού τὸ περικλείουν, τοῦ Βόρα καὶ τοῦ Πάικου. Ὁ ὁδοιπόρος πού φθάνει στὸ πέραςμα αὐτὸ ἔχει ξαφνικὰ μπροστά του τὴν εἰκόνα ἑνὸς ἀληθινοῦ πε-

1. Ἡρόδ. VII, 123.

2. Βλ. σχεδιάγραμμα τῆς σ. 20.

3. Βλ. O. H. Erdmannsdörffer-K. Leuchs, Das Gebiet zwischen Vardar, Strumica und Dojransee. «Die Kriegsschauplätze 1914-1918», 13, σ. 35 κ.ε.

4. Βλ. J. Cvijić, ἔ.α., σ. 225.

5. Τὰ λεγόμενα Βλαχομουγλενά, βλ. G. Weigand, Vlach-Meglen, Eine ethnogra- phisch-philologische Untersuchung, Leipzig 1892, σ. XIV· πρβλ. J. Cvijić, ἔ.α., σ. 235, καὶ βλ. εἰκ. 1.

6. Desdèvises du Dezert, Géographie ancienne de la Macédoine, Paris 1862, σ. 327

7. A. Struck, ἔ.α., σ. 76.

δίου γιγαντομαχίας, ποὺ μοιάζει νὰ τοῦ προαναγγέλλῃ τὴν εἰσοδὸ τοῦ σὲ χώρα ἀνθρώπων-γιγάντων. Καὶ τοῦ δίνεται τόσο ἔντονα ἢ ἐντύπωση αὐτή, ποὺ δὲν μπορεῖ παρά νὰ σκεφθῇ ὅτι ἡ παράδοση ποὺ ἀναφέρει ὅτι οἱ ἼΑλμω-
 πες εἶχαν γενάρχη γίγαντα¹ πρέπει νὰ γεννήθηκε ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ πεδίου αὐτοῦ ποὺ μοιάζει νὰ κρατῇ ἀμετακίνητα μὲ τὸν ὄγκο καὶ τὸ βά-
 ρος τοὺς τὰ τεκμήρια μιᾶς τρομακτικῆς σύγκρουσης γιγάντων μὲ τοὺς θεοῦς².

Στὴ συνέχειά του ὁ δρόμος εἶναι φυσικὸ νὰ περνοῦσε ἀπὸ πόλεις καὶ γενικώτερα ἀπὸ κατοικημένους τόπους. Ὁ Ν. Χ. Παππαδάκις ποὺ περι-
 ηγήθηκε τὴν «Ἄνω Μακεδονίαν» μὲ ἀντικειμενικὸ σκοπὸ τὴν ἐπισήμανση ἀρ-
 χαιολογικῶν τόπων, παρατηρεῖ ὅτι σὲ ὀκτὼ περιφερικὰ σημεῖα τῆς ἸΑλμωπίας συνάντησε τοὺς κυριώτερους συνοικισμοὺς, χριστιανικοὺς
 καὶ ἀρχαιότερους, ἀλλὰ πιστεύει ὅτι θὰ ὑπῆρχαν ἐγκαταστάσεις καὶ
 στὸ μέσο τῆς πεδιάδος³. Ὡστόσο ἡ ἐπισήμανση ἀρχειολογικῶν τόπων
 στὴν περιφέρεια καὶ ὄχι στὸ κέντρο τῆς ἸΑλμωπίας φαίνεται ὅτι δὲν εἶναι
 γεγονὸς τυχαῖο. Σὲ αὐτὴ τουλάχιστο τὴ σκέψη μᾶς ὀδηγεῖ μία παράδοση
 τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ Πρόμαχοι (Μπάχοβο), ποὺ βρίσκεται στὴ βορειο-
 δυτικὴ ἄκρη τῆς ἸΑλμωπίας. Σύμφωνα μὲ αὐτὴ, «κάποτε ὁ κάμπος τῆς ἸΑλ-
 μωπίας ἦταν μιὰ μεγάλη λίμνη. Στὴν πλαγιά τοῦ βουνοῦ ποὺ ὑψώνεται κατα-
 κόρυφα πάνω ἀπὸ τοὺς Προμάχους ὑπῆρχαν στρωσμένοι πάνω σὲ τερά-
 στιους βράχους μεγάλοι σιδερένιοι κρίκοι, ἀπ' ὅπου οἱ ἄνθρωποι ἔδεναν
 τὶς βάρκες τοὺς. Κάποτε ὅμως τὰ νερὰ βρῆκαν διέξοδο πρὸς τὴν θάλασσα καὶ
 ἔτσι ἡ λίμνη ξεράθηκε». Οἱ ἐποχὲς διαδέχονται ἡ μία τὴν ἄλλη, ἀλλὰ οἱ
 κατοικημένοι τόποι συνήθως δὲν ἐγκαταλείπονται καὶ μόνο κάπου-κάπου
 μετατοπιζοῦνται σὲ κοντινὴ ἀπόσταση. Ἔτσι κοντὰ σὲ κάθε τοποθεσία
 «Κάστρο» ἢ «Παλιόκαστρο» ὑπάρχει συνήθως κάποιον χωριό. Γι' αὐτὸ
 καὶ ἡ περιφερικὴ διάταξη τῶν πόλεων τῆς ἸΑλμωπίας ποὺ διαπίστωσε ὁ
 Παππαδάκις, φαίνεται ὅτι εἶναι κληρονομημένη ἀπὸ τὸ μακρινὸ παρελθόν.
 Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι θὰ ἰδρῦθησαν κατὰ νέοι οἰκισμοὶ στὸ μέσο τοῦ
 εὐφοροῦ κάμπου, ἀλλὰ αὐτοὶ θὰ πρέπει νὰ εἶναι πολὺ νεώτεροι. Οἱ παλαιοί,
 τῶν Μακεδόνων, θὰ πρέπει νὰ βρίσκονται ἐκεῖ ποὺ ἦσαν οἱ πιὸ παλαιοί,
 τῶν ἸΑλμώπων. Ἡ περιφερικὴ διάταξη τῶν ἀρχειολογικῶν τόπων ἔρχεται
 νὰ ἐπαληθεύσῃ τὴν παράδοση τῶν Προμάχων, ποὺ εἰσχωρεῖ στὸ πιὸ μεγάλο
 βάθος τῆς ἱστορίας τοῦ τμήματος αὐτοῦ τῆς μακεδονικῆς γῆς καὶ ἀποκαλύ-

1. Σ τ ε φ. Β υ ζ., λ. ἸΑλμωψ. Βλ. T ü m p e l, R. E. I (1894), 1590, I κ.έ.

2. Ὁ Χ. Γ. Ἀ ν δ ρ ε ἄ δ η ς, ἸΑλμωπες καὶ ἸΑλμωπία. Ἄνάλυτον ἀπὸ τὸ περιοδικὸν «Πλάτων», 16 (1964), 31/32, σ. 317, δίνει στὸ μῦθον περὶ ἸΑλμωπος-γίγαντος τὴν ἐτυμολογικὴν ἔρμηνειαν: ἸΑλμωψ (= ἄλμα + ὦψ) ἀνεπτυγμένος κατὰ τὸ πρόσωπον, κατὰ τὴν ὄψιν».

3. Ν. Χ. Πα π π α δ ἄ κ ι, Ἐκ τῆς ἸΑλμωπίας. «Ἄθηνᾶ» 25⁴, (1914), σ. 460.

πτεί ότι κατάλοιπα ἀρχαίων μακεδονικῶν ἐγκαταστάσεων θὰ πρέπη νὰ ὑπάρχουν στὶς βατὲς πλαγιὲς τῶν ὄρεων ποὺ τὴν περιβάλλουν.

Ὅστρακα καὶ ἄλλα τεκμήρια τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. ἐπισήμανε ὁ Παππαδάκις πίσω ἀπὸ τὰ χωριά Πρόδρομος καὶ Ὑδρομύλος (Νόβο-Σέλο), πάνω σὲ γεωδεδε πρόβουνο¹. Γι' αὐτὸ εἶναι πιθανὸ ὁ δρόμος ποὺ ἀναζητοῦμε, μετὰ τὴν ἔξοδό του ἀπὸ τὸ πεδίο τοῦ Ἄλμωπος—ἂν ἐπιτρέπεται ὁ χαρακτηρισμὸς—νὰ στρεφόταν πρὸς νότον καὶ νὰ περνοῦσε ἀπὸ τὸν ἀρχαιολογικὸν αὐτὸν τόπο ποὺ βρίσκεται στὴ δυτικὴ πλαγιὰ τοῦ βόρειου Πάικου· τὴ συνέχειά του θὰ πρέπη νὰ ἀναζητήσουμε στὰ δυτικὰ ἀντερείσματα τοῦ κυρίως Πάικου, ἀνάμεσα Μετερίζι καὶ Μογλενίτσα, ὡς τὸ σημεῖο τῆς συνάντησής του μετὰ τὴ μεγάλη ἀρτηρία ποὺ ἀργότερα ἐμελλε νὰ ὀνομασθῇ Ἐγνατία, κάπου ἀνάμεσα στὴν Κύρρο καὶ τὸν ποταμὸ Ροϊδία. Στὴ διάβαση αὐτὴ διὰ μέσου τῶν δυτικῶν ἀντερείσμάτων τοῦ Πάικου τὰ ὄστρακα τοῦ Ὑδρομύλου δὲν μποροῦν νὰ εἶναι τὰ μοναδικά. Μελλοντικὴ ἐπισήμανση καὶ ἄλλων θὰ βοηθήσῃ στὴν ἐπισήμανση μετὰ ἀκρίβεια καὶ τῆς διαβάσης ποὺ ἀναζητοῦμε.

Ἀπὸ τὴν κοιλιάδα τῆς Γευγελῆς εἶναι δυνατὴ ἡ μετάβαση στὴν Ἄλμωπία καὶ τὴν Βοττία καὶ διὰ μέσου τοῦ βόρειου Πάικου. Στὶς νοτιοανατολικὰς προσβάσεις τοῦ ὑψώματος 1096 καὶ σὲ ἐπαφὴ μετὰ τὸ χωριὸ Σκρά (Λούμνιτσα, ὑψ. 560 μ.)², πρὸς τὴ νότια πλευρά του, βρίσκεται ἡ πεδινὴ τοποθεσία Βρουμλία. Ἡ τοποθεσία αὐτὴ ἀποτελεῖ τὸ κέντρο στὸ ὁποῖο συναντιοῦνται δρόμοι ποὺ ὀδηγοῦν πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις: πρὸς Μοῦιν, πρὸς Γευγελή, βορειοανατολικά, πρὸς Χαμηλὸ (Ἄλτσιανη), πρὸς Φανὸ (Μαϊαντὰ) Πλαγιὰ (Καρα-Σινὰν)³, ἀνατολικά, πρὸς Κάρπη (Τσερναρέκα)⁴-Γουμένιτσα, νοτιοανατολικά, πρὸς Μεγάλα Λειβάδια (1254 μ.)⁵, νοτιοδυτικά, πρὸς Ἀρχάγγελο (Ὅσανη, 800 μ.)⁶, δυτικά, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ πρὸς Ὑδρομύλο καὶ Πρόδρομο (240 μ.), νοτιοδυτικά. Τμῆμα τῆς τοποθεσίας Βρουμλία λέγεται Κ ρ ο ὐ τ σ ι (βλαχ.), δηλ. Σταυρός, διότι σὲ αὐτὸ διασταυρῶνται ὅλοι οἱ δρόμοι, καὶ τὸ παρακείμενο νεκροταφεῖο τοῦ χωριοῦ Σκρά λέγεται καὶ αὐτὸ Κρούτσι ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς διασταύρωσης⁷. Ἡ τοποθεσία Βρουμλία εἶναι

1. Ν. Χ. Παππαδάκι, ἐ.ἀ., σ. 459.

2. Α. Struck, ἐ.ἀ., σ. 77

3. Τὰ χωριά Χαμηλὸ, Φανὸς καὶ Πλαγιὰ στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας ἦσαν οἰκισμοὶ Κονιάρων καὶ ἀπήρτιζαν μαζί «τὸν λεγόμενον Μαϊαντάν» βλ. Δ. Π., Ἔκθεσις τῆς κατὰ τὴν ἐπαρχίαν Βοδενῶν διανοητικῆς ἀναπτύξεως, Κωνσταντινούπολις 1874, σ. 39, 47.

4. Βλαχόφωνο χωριὸ, ποὺ βρίσκεται στὰ νοτιοανατολικά ἀντερείσματα τοῦ ὑψώματος Γκαντάτς. βλ. G. Weigand, ἐ.ἀ., σ. XXVIII.

5. Α. Struck, ἐ.ἀ., σ. 80. Ὁ δρόμος αὐτὸς παρουσιάζει σημαντικὴν ἀνάβαση.

6. Βλ. Μ. Γ. Παπαγεωργίου, Τὸ χωριὸ «Χώστιανες» τοῦ θέματος Μογλενῶν. «Μακεδονικά», 9 (1969), σ. 48-63.

7. Βλ. εἰκ. 2. Διακρίνονται καθαρὰ ὁ δρόμος πρὸς τὸν Φανὸ (Μαϊαντὰ) καὶ τὸ παρακείμενο νεκροταφεῖο «Κρούτσι».

φυσικὸν νὰ ἦταν σταυροδρόμι σὲ ὄλες τὶς ἐποχές, διότι ἀποτελεῖ ἕνα κεντρικὸ ἀναπαυτήριο, πρὸς τὸ ὁποῖο μποροῦν νὰ συγκλίνουν ἢ ἀπὸ τὸ ὁποῖο νὰ ξεκινοῦν δρόμοι πρὸς ὄλες τὶς κατευθύνσεις, διότι πρὸς ὄλες τὶς κατευθύνσεις εἶναι δυνατὴ ἡ χάραξη δρόμων. Βέβαια ἡ βατότητα αὐτὴ δὲν ἐπιτρέπει νὰ προσδιορισθῇ μὲ ἀκρίβεια ἀπὸ ποῦ μπορεῖ νὰ περνοῦσε ὁ δρόμος ποῦ ὤδηγοῦσε ἀπὸ τὴν Ἀμφαξίτιδα στὴν Ἀλμωπία ἢ τὴν Βοττιαία, γιὰ ἕνα πράγμα μόνον μπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ βεβαιότητα: ὅτι ὁ δρόμος θὰ περνοῦσε ἀπὸ τὴ Βρουμλία, ὄχι μόνον γιὰτὶ ὑπάρχει ἐκεῖ σήμερα ἡ διασταύρωση Κ ρ ο ὄ τ σ ι, ἀλλὰ καὶ γιὰτὶ ἕνα πλῆθος ἀπὸ ὄστρακα, τόσο στὴν ἴδια τὴ Βρουμλία ὅσο καὶ στὶς παρακείμενες τοποθεσίες Στούρ, Καστανιές, Τσερέσου - Ζάρα,

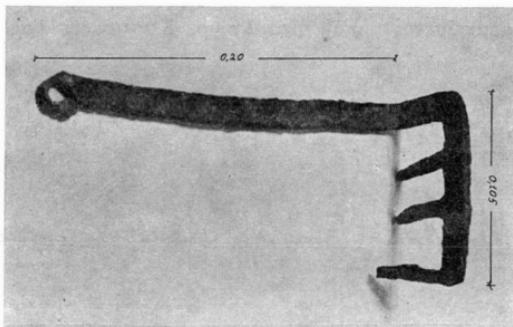
Εἰκ. 2. Ἡ τοποθεσία Κρούτσι.

Μπουμίν, Γκραμός, Μπαρόκα, Μόρτζινη κ.ο.κ., δείχνουν ὅτι πρέπει νὰ ὑπῆρχε ἐκεῖ ὀδικὸ δίκτυο ποῦ θὰ ἐξυπηρετοῦσε τὸν πυκνοκατοικημένο αὐτὸ τόπο. Δὲ μποροῦμε νὰ γνωρίζουμε ἂν στὰ χρόνια τοῦ Ἀμύντα Α' ὑπῆρχαν τόσοι οἰκισμοί, ὅσοι μαρτυροῦνται ἀπὸ τὰ ὄστρακα, ἐφόσον ἡ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα ποτὲ δὲν ἔφθασε ὡς ἐκεῖ. Ὡστόσο ὁ ἀρχαιολογικὸς τόπος μὲ τὴν προελληνικὴ ὀνομασία Στούρ ποῦ ἐπισήμανε ὁ G. Weigand¹, θὰ πρέπῃ νὰ εἶχε κατοικηθῇ πρὶν ἀνεβοῦν στὸ Πάικο οἱ Μακεδόνες. Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι οἱ τοποθεσίες ποῦ φέρουν ἔκδηλα χνάρια ἀνθρώπινης ζωῆς βρίσκονται πάντα δίπλα σὲ σημερινούς δρόμους. Σὲ μιὰ ἀπὸ αὐτές, τὸ Μπουμίν, στὰ νότια τῆς Βρουμλίας, ὑπῆρχε κάποιο κτίσμα ποῦ περιελάμβανε ἕξ διαδρόμους μὲ μῆκος γύρω στὰ 30 καὶ πλάτος γύρω στὰ 5 μέτρα καὶ μὲ κατεύθυνση ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότο. Τρία μικρὰ δωμάτια βρισκόνταν στὴ νότια πλευρὰ τοῦ κτίσματος². Ἡ παράλληλη διάταξη τῶν διαδρόμων

1. G. Weigand, ἑ.ἀ., σ. XXI-XXII.

2. Τὴν περιγραφή τοῦ κτίσματος πῆρα ἐπὶ τόπου ἀπὸ τὸν ἰδιοκτήτη τῆς περιοχῆς Δ. Καρθουλάμη, κάτοικο Σκρά. Μὲ διαβεβαίωσε ὅτι βρῆκε θεμέλια βάθους 1,50 μ. ἐπὶ παράλληλων τοίχων ποῦ εἶχαν κατεύθυνση ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότο. Ἀπὸ αὐτὰ μόνον τὸ θεμέλιο τοῦ ἀκρινῶ δυτικοῦ τοίχου βρίσκεται ἀκόμη ἀνέπαφο κάτω ἀπὸ τὴ γῆ. Τὰ ἄλλα

καί οἱ διαστάσεις τους μαρτυροῦν ὅτι μὲ κάθε πιθανότητα πρόκειται γιὰ σταθμὸ διατροφῆς ζώων — ἵπποφορβεῖο ἢ κάτι τέτοιο. Ἐνα σιδερένιο ἀντικείμενο διασωσμένο ἀκέραιο, πού βρέθηκε μέσα στὸν τέταρτο διάδρομο, ὑπολογίζοντας ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ κτίσματος, ἦταν ἴσως ἡ σφραγιδα μὲ τὴν ὁποία σφραγίζονταν τὰ ζῶα¹. Ἡ τοποθεσία Μπουμπὶν βρίσκεται στὸ μέσο τοῦ νοητοῦ ἄξονα πού διέρχεται ἀπὸ αὐτὴ καὶ διατρέχει τὸ βόρειο Πάικο ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ ἕως τὴ δυτικὴ του ἄκρη. Νὰ ὑπῆρχε κάποτε ἐκεῖ κάποιον χάνι καὶ μαζί σταθμὸς ἀλλαγῆς ζώων; Ἴσως δώση κάποτε τὴν ἀπάν-

Εἰκ. 3. Σιδερένιο ἀντικείμενο ἀπὸ τὴν τοποθεσία Μπουμπὶν.

τηση ἢ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα. Ἐκεῖνο πού πρέπει νὰ τονισθῆ ἐδῶ εἶναι ὅτι, ἂν ἀποδειχθῆ ὅτι ὑπῆρχε πραγματικὰ ἐκεῖ σταθμὸς ἀλλαγῆς ζώων, σὲ ὅποια ἐποχὴ καὶ ἂν ἀνῆκε, ἀποκτᾶ ἰδιαιτέρη σημασία ἀναφορικὰ μὲ τὸ ξεεταζόμενον θέμα.

Ἡ βατότητα τοῦ βόρειου Πάικου ἐξασφαλίζει τὴν διὰ μέσου αὐτοῦ σύνδεση τῆς Ἀμφαξίτιδος τόσο μὲ τὴν Ἀλμωπία, ὅσο καὶ μὲ τὴ Βοττιαία. Ἡ διάβαση τῆς Χούμας ἀποτελεῖ τὸ συντομώτερο δρόμο πού συνδέει τὴν Ἀμφαξίτιδα μὲ τὴν Ἀλμωπία, ἐνῶ ἡ διάβαση τῆς Βρουμλίας ἐξασφαλίζει τὴν ἐπικοινωνία καὶ μὲ τὴν Ἀλμωπία διὰ μέσου τοῦ Ὑδρομύλου, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴ Βοττιαία ἀπ' εὐθείας διὰ μέσου διαβάσεων πού θὰ μπορούσαν νὰ

τά κατέστρεψε γιὰ νὰ μπορέση νὰ καλλιεργῆσῃ τὸν τόπο. Μέρους τοῦ οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ, πέτρες καὶ κεραμίδια, χρησιμοποίησε γιὰ νὰ κτίσῃ ἓνα μανδρὶ, πού βρίσκεται σήμερα ἐκεῖ.

1. Βλ. εἰκ. 3. Τὰ τρία δόντια τοῦ ἀντικειμένου, πού θὰ πυράνονταν στὴ φωτιά, εἶναι πιθανῶς τὰ γράμματα Γ καὶ Π συνεχόμενα. Στὴν ὑπόθεση αὐτὴ μὲ ὀδήγησε ἡ πληροφορία τοῦ ἰδιοκτῆ τοῦ κτήματος ὅτι ἓνα μεγάλο ὀξυπύθμενο πυθάρι πού χώρεσε 32 τενεκέδες βρώμη καὶ πού ἐβγαλε ἀπὸ τὴ γῆ σὲ ἀπόσταση 30 περίπου μέτρων ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ κτίσματος, εἶχε χαραγμένα τὰ γράμματα Γ Π. Κάποια σχέση ἀνάμεσα στὰ γράμματα αὐτὰ καὶ τὰ τρία συνεχόμενα δόντια τοῦ ἀντικειμένου εἶναι πολὺ πιθανή.

συναντοῦν τὸ δρόμο τοῦ Ὑδρομύλου πρὸς τὴ Βοττιαία σὲ νοτιώτερα σημεῖα· οἱ διαβάσεις αὐτὲς θὰ ἄφηναν δεξιὰ τὴν Ἀλμωπία καὶ δὲ θὰ ἐγκατέλειπαν τὰ δυτικὰ ἀντερείσματα τοῦ κυρίως Πάικου, ὥσπου ἔφθαναν στὴ μεταξὺ Ροιδία καὶ Κύρρου περιοχή τῆς Βοττιαίας.

Στὴν ἀναζήτηση τῆς «συντόμου ἐς τὴν Μακεδονίην ἐκ Πρασιάδος» διὰ μέσου τοῦ Δυσώρου παίρνει ιδιαίτερη σημασία τὸ γεγονός ὅτι τὸ βόρειο Πάικο, ποῦ ἀνταποκρίνεται στὴν ιδιότητα τῆς βατότητας τοῦ Δυσώρου, εἶναι συγχρόνως καὶ μεταλλοφόρος ζώνη. Ἦδη ἔχουμε μιλήσει γιὰ τὴν ἐξαγωγή καὶ ἐπεξεργασία μεταλλευμάτων σιδήρου στὴν περιοχή τοῦ Ἀρχαγγέλου κατὰ τὸν 11ον αἰώνα μ.Χ.¹. Ἀλλὰ καὶ σὲ ὀλόκληρη τὴν περιοχή ποῦ ἐκτείνεται ἀνάμεσα ἀπὸ Φανὸ (Μαϊναντὰ) καὶ Νώτια ἔχουν βρεθῆ «σιδηροῦχα ὄρυκτα: αἰματίτης, μαγνητίτης (φυσικὸς μαγνήτης), λειμωνίτης, ὄχρα σιδήρου, ὀλίγιστον (ἅπαντα ὀξειδία σιδήρου)»². Εἶναι γνωστὸ ὅτι στὴν περιοχή Γουμένιτσας καὶ Κρίβας, στὸ νοτιοανατολικὸ Πάικο, γίνονταν ἐκμεταλλεύσεις γαληνίτου πρὶν ἀπὸ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους. Βρέθηκαν ἐκεῖ φλέβες «γαληνίτου πάχους ἀπὸ ὀλίγων ἑκατοστομέτρων μέχρι δύο σχεδὸν μέτρων ἐντὸς κρυσταλλοπαγῶν σχιστολίθων διασταυρουμένων μετὰ ἀσβεστολιθικῶν πετρωμάτων»³. Ἀπὸ λείψανα μεταλλευτικῶν ἐγκαταστάσεων καθὼς καὶ ἀπὸ ὀρισμένα τοπωνύμια ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ μεταλλευτικὸς αὐτὸς πλοῦτος τῶν περιοχῶν αὐτῶν δὲν ἔμεινε ἀνεκμετάλλευτος. Κατὰ μήκος τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ρέματος Κοτζά-Ντερέ (τουρκ. Μεγάλο-Ρέμα) ποῦ πηγάζει ἀπὸ τὴν τοποθεσία Οὐρμα-Λούπουλουῖ (βλαχ. Πέλημα τοῦ Λύκου), πρὸς νότον τοῦ Σκόρκα ντὶ Λέγκαν⁴, καὶ χύνεται στὸν Ἄξιό μὲ κατεύθυνση ἀπὸ βορειοδυτικὰ πρὸς νοτιοανατολικά βρίσκονται οἱ τόποι μὲ τίς τοπωνυμίες: Μ α ν τ ἔ ν ο υ (τουρκ. = Μεταλλεῖο), Π ἔ σ τ ι ρ ι (βλαχ. = Σπηλιά, Στοά), στὴν περιοχή Γρίπας, μὲ κατάλοιπα ἀρχαίων ἐγκαταστάσεων ἐξαγωγῆς, κατὰ τὴν παράδοση, χρυσοῦ, καὶ Μ ε τ α λ λ εῖ ο στὴν περιοχή Μαῦρο Νερό, ὅπου βρίσκεται τὸ μεταλλεῖο μολυβδενίου⁵, στὴν ἀριστερῆ ὄχθη τοῦ Κοτζά-Ντερέ, ποῦ λειτούργησε καὶ κατὰ τὰ χρόνια τῆς γερμανικῆς κατοχῆς (1941-44). Οἱ τοποθεσίες αὐτὲς ἀνήκουν στὴν περιοχή Γκανάτς⁶. Στὴν ἀρι-

1. Μ. Παπαγεωργίου, ἔ.ἀ., σ. 52

2. Γ. Χατζηκυριακοῦ, Δύο μελέται φυσιογνωστικαὶ τῆς Μακεδονίας. Α' Γεωλογικὴ καὶ πετρογραφικὴ σύστασις τῆς Μακεδονίας. Β' Ὁ Μεταλλευτικὸς αὐτῆς πλοῦτος καὶ οἱ γαιάνθρακες αὐτῆς, 1929, σ. 20.

3. Γ. Χατζηκυριακοῦ, ἔ.ἀ., σ. 24.

4. Πρβλ. ὑποσημ. 35.

5. Γ. Χατζηκυριακοῦ, ἔ.ἀ., χάρτην, 8ΜΒ.

6. Διεξοδικὴ πάνω στὸ θέμα τῶν μεταλλικῶν ἐκμεταλλεύσεων τῆς περιοχῆς Γκανάτς θὰ πρέπη νὰ εἶναι ἡ μελέτη τοῦ D. Faucher, En Macédoine. Le Gandac. «Annal. de Géographie», XXVIII, 15 Novembre 1919, σ. 471-475, ποῦ δυστυχῶς δὲν εἶχα τὴν εὐκαιρία νὰ δῶ.

στερή ὄχθη τοῦ ἴδιου ρέματος ἐκτείνεται ἡ περιοχή Μαϊαντά (τουρκ. Μεταλλεϊο), ὅπου ὁ Cvičić ἐπίσημανε κατάλοιπα ἀρχαίων μεταλλικῶν ἐκμεταλλεύσεων¹. Στὴν περιοχή αὐτὴ ὑπάρχουν τὰ χωριὰ Φανός, Πλαγιά καὶ Χαμηλό, ἀκριβῶς στὶς θέσεις τῶν ἐγκαταστάσεων τῶν Κονιάρων στὰ χροῖνια τῆς τουρκοκρατίας: Μαϊαντά, Καρα-Σινὰν καὶ Ἄλτσάκ, ποὺ ἀποτελοῦσαν μαζί τὸν Μαϊαντά². Εἶναι πολὺ πιθανὸ ἡ ἐγκατάσταση Κονιάρων στὸ Πάικο νὰ ὀφείλεται στὴν παρουσία μεταλλευτικοῦ πλοῦτου σὲ αὐτὸ καὶ ἴσως δὲν εἶναι ἄσχετο τὸ γεγονός ὅτι τοῦ ρέματος Κοτζά-Ντερέ, ποὺ κατὰ τὶς διαβεβαιώσεις τῶν κατοικῶν τοῦ Σκρά καὶ ἄλλων χωριῶν τοῦ Πάικου εἶναι χρυσοφόρο, διασώθηκε μόνο ἡ τουρκικὴ ὄνομασία καὶ ἔμεινε ἔτσι ἄγνωστὴ ἢ παλαιά, ποὺ θὰ ἦταν μὲ πολλὴ πιθανότητα βλαχική, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν βλαχικῶν τοπωνυμίων ποὺ ὑπάρχουν στὴν περιοχή αὐτή. Μιὰ ἀκόμη βλαχικὴ ὄνομασία, Πρί-Πέστιρι (Πάνω ἀπὸ τὴν Σπηλιά, τὴν Στοά), ποὺ ἀνήκει στὸ μαχαλά τοῦ χωριοῦ Σκρά, ὅπου σήμερα βρίσκεται ἡ ἐκκλησία, προέρχεται πιθανῶς ἀπὸ στοὰ μεταλλείου· ἐπίσης κάτοικος τοῦ Σκρά, ὁ Μ. Μανώλης, γνωρίζει ἀπὸ παράδοση ὅτι κάτω ἀπὸ τὸ σπίτι του περνάει στοά. Τέλος προσωπικὰ γνωρίζω ἀπὸ παράδοση (ἡ καταγωγή μου ἀπὸ πατέρα εἶναι ἀπὸ τὸ Σκρά), ὅτι στὴν περιφέρεια τῆς Χούμας εἶχαν ἐπισημανθῆ κατὰ τὴν περίοδο τοῦ ἀ' παγκοσμίου πολέμου λείψανα ἀρχαίων μεταλλικῶν ἐκμεταλλεύσεων. Ἡ παρουσία ὄρυκτῶν σιδήρου σὲ ὀλόκληρο τὸ βόρειο Πάικο, καθὼς καὶ οἱ τοπωνυμίες καὶ τὰ κατάλοιπα μεταλλευτικῶν ἐγκαταστάσεων σὲ ὅλη του τὴν ἔκταση ὄχι μόνο δὲν ἀντιβαίνουν, ἀλλὰ ἀπεναντίας προσαρμόζονται ἄριστα στὴν ἔκφραση τοῦ Ἡροδότου «μέταλλον Δύσων οὖρος», ποὺ ὑποδηλώνει παρουσία μεταλλευτικῶν ἐγκαταστάσεων σὲ ὅλο τὸ μήκος τῆς ὀρεινῆς διάβασης ποὺ ἀκολούθησαν οἱ πρέσβεις.

Ἡ ἀνταπόκριση τοῦ Πάικου στὰ χαρακτηριστικὰ τῆς βατότητας καὶ τῆς μεταλλοφορίας τοῦ Δυσώρου μᾶς ἐπιτρέπει νὰ προχωρήσουμε στὴν ἀναζήτησι τῆς Πρασιάδος. Ἐνατολικά τοῦ Γκαντάτς καὶ πέρα ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ ὄχθη τοῦ Ἄξιου, ὑπῆρχαν οἱ λίμνες Ἀρτζάν καὶ Ἀματόβου, ποὺ σήμερα ἔχουν σχεδὸν ἀποξηρανθῆ³. Οἱ λίμνες αὐτὲς εἶναι οἱ μόνες ποὺ δὲν ταυτίσθηκαν ποτὲ μὲ τὴν Πρασιάδα, ἂν καὶ βρίσκονται στὸ μεταξὺ Ἄξιου καὶ Στρυμόνος μακεδονικὸ χῶρο. Ἀπὸ αὐτὲς ἡ νοτιώτερη, τοῦ Ἀματόβου, ἦταν ἐλώδης, ἐνῶ ἡ ἄλλη εἶχε ἀμμώδη πυθμένα. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ με-

1. J. Cvičić, ἔ.ἀ., σ. 243.

2. Πρβλ. ὑποσημ. 49.

3. Οἱ λίμνες αὐτὲς ἐπικοινωνοῦσαν μεταξύ τους σὲ περιόδους βροχῶν καὶ ἐτροφοδοτοῦντο ἀπὸ τὰ ἐκχειλίσματα τῆς λίμνης τῆς Δοϊράνης. Ἡ στάθμη τῶν ὑδάτων τῆς λίμνης Ἀρτζάν κυμαινόταν ἀπὸ 23 ἕως 26 μέτρα καὶ τοῦ Ἀματόβου ἀπὸ 22 ἕως 25. Τὸ καλοκαίρι ἡ στάθμη ἦταν χαμηλότερη ἀπὸ τοῦ Ἄξιου. Οἱ ὄχθες τους ἦσαν ἐλώδεις· βλ. Χρ. Νάλτσα, Ἡ βόρειος Ἑλλάς καὶ αἱ ὄμοροι αὐτῆς χῶραι (πολυγραφημένο), σ. 3.

τάβαση ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς λίμνης αὐτῆς στὴ Βοττιαία εἶναι δυνατὴ καὶ σύντομη ἀπὸ τὸ «παρὰ θάλασσαν στεῖνον χωρίον» καὶ κανεὶς λόγος δὲν ὑποχρεώνει σὲ ἀνάβαση στὸ Γκαντάτζ, ἀποκλείεται νὰ εἶναι αὐτὴ ἡ Πρασιάς. Ἐξ ἄλλου δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἀναζητήσουμε τὸν Ὁρβηλο κοντὰ στὴ λίμνη αὐτῆ.

Εἶναι φανερὸ ὅτι ἡ Πρασιάς πρέπει νὰ ἀναζητηθῆ σὲ βορειότερες περιοχές. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, ὁ Μεγάβαζος στὴν σύγκρουσὴ του με τοὺς Σιριοπαίονας, τοὺς Παιόπλους καὶ «τοὺς μέχρι τῆς Πρασιάδος» ἀκολούθησε τὴν «ἄνω ὁδόν», (Ἡροδ. V, 15). Ἐφόσον δὲν ὑπάρχει λίμνη ἀνατολικά τοῦ Στρυμόνος κατὰ τὸν μέσον ροὴν του, ἡ πορεία τοῦ Μεγαβάζου ὅπως δὴ ποτε περιέλαβε διάβαση τοῦ Στρυμόνος, τουλάχιστο καθόσον ἀφορᾷ στὴν σύγκρουση με τοὺς «μέχρι τῆς Πρασιάδος», καὶ μάλιστα βορείως τῆς λίμνης τοῦ Ἄχινου, διότι στὴ νότια πλευρὰ τῆς θά ὁδηγοῦσε ἡ «κάτω ὁδός», ποὺ ἐξυπακούεται. Ἐπομένως ὁ Μεγάβαζος κατευθύνθηκε πρὸς τὶς λίμνες Μπουτκόβου καὶ Δοϊράνης. Ὡστόσο δὲν μπορούμε νὰ γνωρίζουμε ἂν σταμάτησε στὴν πρώτη ἢ προχώρησε ὡς τὴν δευτέρη γιὰ νὰ συναντήσῃ «τοὺς μέχρι τῆς Πρασιάδος». Τὸ μόνο ποὺ μπορούμε νὰ γνωρίζουμε εἶναι ὅτι μία ἀπὸ τὶς λίμνες αὐτὲς πρέπει νὰ εἶναι ἡ Πρασιάς καὶ φυσικὰ ἐκεῖνη ποὺ με τρόπο πιὸ ἱκανοποιητικὸ ἀνταποκρίνεται στὰ τρία στοιχεῖα ποὺ παραδίδονται γι' αὐτὴν ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο: τῆς καταλληλότητος γιὰ λιμναῖες οἰκῆσεις, τῆς γειτονίας με τὸ ὄρος Ὁρβηλος καὶ τοῦ συντόμου τῆς ὁδοῦ ἕως τὴν Μακεδονία τοῦ Ἀμύντα Α'.

Ἦδη ὁ Μ. Χρυσοχοῦ ἐτόνισε ἰδιαίτερα τὴν καταλληλότητα τῆς λίμνης τῆς Δοϊράνης γιὰ λιμναῖες ἐγκαταστάσεις καὶ τὴν ταύτισε με τὴν Πρασιάδα ἐπικαλούμενος καὶ τὸ πρασινίζον χρῶμα τῆς¹. Πραγματικὰ ἡ λίμνη αὐτῆ, συγκρινόμενη με τοῦ Μπουτκόβου², βρίσκεται σὲ πλεονεκτικώτερη θέση ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτῆ.

Ἀναφορικὰ με τὸ δεύτερο δεδομένο, σύμφωνα με ὅσα ἐκθέσαμε παραπάνω, ἡ Πρασιάς εἶναι ἐκεῖνη ποὺ θὰ ὁδηγήσῃ στὸν Ὁρβηλο τοῦ Ἡροδότη καὶ ὄχι ὁ Ὁρβηλος στὴν Πρασιάδα. Στὴν περίπτωσιν αὐτῆ τόσο ἡ λίμνη τῆς Δοϊράνης, ὅσο καὶ τοῦ Μπουτκόβου ὁδηγοῦν στὸ Μπέλες, τὴ Βαλαθίστα τῶν βυζαντινῶν χρόνων³ ποὺ ἀπὸ μερίδα ἐρευνητῶν ταυτίζεται

1. Μ. Θ. Χρυσοχοῦ, ἔ.ἀ., σ. 27 κ.ἐ. Ὡστόσο τὸ ἴδιο αὐτὸ στοιχεῖο τοῦ χρώματος προβάλλει ὁ D. D e t s c h e w, ἔ.ἀ., σ. 377-8, γιὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ταύτισιν τῆς Πρασιάδος με τὴ λίμνη τοῦ Ἄχινου.

2. L. R e y, Observations sur les premiers habitats de la Macédoine recueillies par le Service Archéologique de l' Armée d' Orient 1916-1919 (Region de Salonique), Paris 1921, σ. 2.

3. Κεδρ. II, 458, 4

μέ την Κερκίνη¹. Τό ὄρος αὐτό ὑψώνεται βορείως καί τῶν δύο λιμνῶν καί καλύπτεται ἀπό πυκνά δάση², πράγμα πού καθιστᾶ πιθανή τήν ὑπόθεση νά εἶναι ἐκεῖνο, ἀπό τό ὅποιο οἱ κάτοικοι τῆς Πρασιάδος προμηθεύονταν ξυλεία γιά τήν ὑποστήλωση τῶν οἰκῶν τους μέσα στή λίμνη.

Τό ὄρεινó συγκρότημα Ὀρβηλος τοποθετεῖται τόσο στό χῶρο τῆς Μακεδονίας³, ὅσο καί στό χῶρο τῆς Θράκης⁴. Ἔτσι μπορεῖ νά ὑποτεθῆ ὅτι ὄχι μόνο ἀποτελοῦσε τό ἐπικρατέστερο ὄριο ἀνάμεσα σέ αὐτές τίς δύο μεγάλες γεωγραφικές ἐνότητες⁵, ἀλλά καί σημεῖωνε τήν παρουσία του καί στίς δύο. Ἐάν ὅμως ἔτσι εἶχαν τά πράγματα, τότε ἡ μεγάλη τομή τοῦ ἐδάφους πού διαρρέεται ἀπό τό Στρυμόνα ἐμφανίζεται σάν στερημένη ἀπό κάθε διαχωριστική σημασία, πράγμα πού δέ συνέβαινε μέ τήν παράλληλη περίπου τομή πού διαρρέεται ἀπό τό Νέστο, ἀναμφισβήτητο δυτικό ὄριο τῆς Ροδόπης. Ἀπό τήν ἄλλη ὅμως μεριά, τό παραδιδόμενο ἀπό τό Στράβωνα, VII, 36, παράγωγο τοῦ ὀρώνυμου Ὀρβηλος «Παρορβηλία» εἶναι φανερό ὅτι ἐκτοπίζει τόν Ὀρβηλο ἀνατολικά τοῦ Στρυμόνος, ἐφόσον ἡ ἐπονομαζόμενη μέ τό παράγωγο αὐτό χώρα, πού ἀναμφισβήτητα ἐκτείνεται δυτικά τοῦ ἴδιου ποταμοῦ, δέν εἶναι δυνατό νά περιλαμβάνη καί τόν Ὀρβηλο. Ἀντίθετα τό παράγωγο «Ὀρβηλία», πού ἀνήκει στήν ἴδια χώρα⁶, προϋποθέτει τήν παρουσία τοῦ ὄρους Ὀρβηλος μέσα σέ αὐτή. Νομίζουμε ὅτι ἡ μόνη ἐξήγηση πού μπορεῖ νά δοθῆ στό πρόβλημα αὐτό εἶναι τῆς μεταφορᾶς τοῦ ὀρώνυμου ἀπό τά ἀνατολικά τοῦ Στρυμόνος στά δυτικά, ὡς ἐξῆς: Ἀπό τήν ἐκφραση τοῦ Στράβωνα, VII, 36, «τόν αὐλῶνα (τῆς Παρορβηλίας) τόν ἀπό Εἰδομένης» συνάγεται ὅτι ἡ Παρορβηλία εἶχε περισσότερους ἀπό ἕνα αὐλῶνες, γιὰτι διαφορετικά ὁ προσδιορισμός «τόν ἀπό Εἰδομένης» θά ἦταν περιττός. Πραγματικά δυτικά τοῦ Στρυμόνος καί βορείως τῆς Βισαλτίας διακρίνουμε τρεῖς αὐλῶνες: τοῦ Ἀξιοῦ, μεταξύ Μαριάνσκα καί Πλάους, τοῦ Στρούμιτσα (Μικροῦ Στρυμόνος), βορείως τοῦ Μπέλες, καί τῆς Δοῖρά-

1. Θουκ. II, 98. Βλ. σχετικά O b e r h u m m e r, R.E.XI¹ (1921), 309, 9 κ.έ. Ὡστόσο ἀν πραγματικά κατοικοῦσαν ἐκεῖ οἱ Ὀρρέσκιοι, τῶν ὁποίων ἡ ἐπωνυμία κατὰ τόν J. N. S y o g o n o s, Ἐ. ἀ., σ. 52 κ.έ. (πρβλ. καί χάρτη του), δείχνει ὅτι ἦσαν ὄρεσιῖοι, μέ ἕνα τέτοιο ἐνδεχόμενο δέν συμβιβάζεται ἡ πληροφορία τοῦ Θουκυδίδη, αὐτόθι, ὅτι ἡ Κερκίνη ἦταν «ἔρημον ὄρος».

2. Γ. Χ α τ ζ η κ υ ρ ι α κ ο ῦ, Σκέψεις καί ἐντυπώσεις ἐκ περιοδείας ἀνά τήν Μακεδονίαν (1905-1906), IMXA 58, β' ἐκδ., Θεσσαλονίκη 1962, σ. 65, 67. Πρβλ. Μ. Θ. Χ ρ υ σ ο χ ὄ ο υ, Ἐ.ἀ., σ. 25.

3. Plin. N.H., IV, 35.

4. Pomp. Mel., II, 17.

5. Στράβ. VII, 10, Πτολ. III, 9, 1.

6. Βλ. ὅτι ἡ Γαρησκός ἀναφέρεται καί ὡς πόλη τῆς Ὀρβηλίας, Πτολ., III, 12, 22, καί ὡς πόλη τῆς Παρορβηλίας, Στράβ., VII, 36.

νης-Μπουτκόβου, νοτίως τοῦ Μπέλες¹. Ἐκ τούτων οἱ δύο τελευταῖοι παρακείμενοι τοῦ αὐλῶνος τοῦ Στρυμόνος. Ὁ αὐλὼν αὐτὸς εἶναι ἐνδεχόμενον στὸ τμήμα του ποῦ ἐκτείνεται βορείως τῆς Βισαλτίας νὰ ἔφερε τὸ ὄνομα Ὀρβηλία, ἐφόσον βρίσκεται σὲ ἐπαφὴ μὲ τὰ δυτικὰ ἀντρείσματα τοῦ Ὀρβήλου (τοῦ Ἀρριανοῦ). Στὴν περίπτωσιν αὐτὴ ἕνας ἀπὸ τοὺς παρακείμενους αὐλῶνες μποροῦσε νὰ ὀνομασθῆ Παρορβηλία καὶ ἡ Παρορβηλία αὐτὴ μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου νὰ δημιουργήσῃ ἕνα νέον Ὀρβηλο, τὸ Μπέλες, ποῦ ἐκτείνεται παράλληλα καὶ ἀνάμεσα στοὺς δύο αὐλῶνες, Στρούμιτσα καὶ Δοϊράνης-Μπουτκόβου. Ἐν συνεχείᾳ ἡ παρουσία Ὀρβήλου δυτικὰ τοῦ Στρυμόνος μποροῦσε νὰ προκαλέσῃ ἐπέκτασιν τῆς Ὀρβηλίας πρὸς δυσμὰς μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ὀνομάζεται Παρορβηλία καὶ Ὀρβηλία ὀλόκληρη ἢ περιοχὴ ἀπὸ τὸ Στρυμόνα ὡς τὸν Ἄξιό. Τὸ Μπέλες δὲν εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῆ ὅτι ἀνήκει στὶς μεσημβρινὰς δευράδας τοῦ Ὀρβήλου, ὅπως ὑποστηρίχθηκε², γιὰτὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀγνοηθῆ ὁ αὐλὼν τοῦ Στρυμόνος ποῦ ἐκτείνεται βορείως τῆς Ἡρακλείας, δηλ. ὁ «Κίμπα Λόγγος» τῶν βυζαντινῶν χρόνων³. Ἐφόσον ὅμως τὰ χωρία τοῦ Ἡροδότου V, 16 καὶ V, 17 ὀδηγοῦν στὸ Μπέλες, νομίζομεν ὅτι ἡ λύσις τῆς μεταφορᾶς τοῦ ὀρώνυμου Ὀρβηλος μὲ τὸν τρόπο ποῦ δεῖξαμε παραπάνω εἶναι ἡ μόνη ποῦ ἀπομένει.

Κάτω ἀπὸ τὶς προϋποθέσεις αὐτὰς, τόσο ἡ λίμνη τοῦ Μπουτκόβου, ὅσο καὶ τῆς Δοϊράνης βρίσκονται «παρὰ σφυρὸν Ὀρβηλοῖο»⁴. Γι' αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἄποψιν τῆς γειτονίας μὲ τὸν Ὀρβηλο δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προτιμηθῆ ἡ μιὰ σὲ βάρος τῆς ἄλλης. Τὸ τρίτο ὅμως στοιχεῖο, «τῆς συντόμου ἐς τὴν Μακεδονίην», συνηγορεῖ ἀποφασιστικὰ γιὰ τὴν ταύτισιν μὲ τὴν Πρασιάδα τῆς λίμνης τῆς Δοϊράνης, γιὰτὶ ἡ λίμνη αὐτὴ βρίσκεται ἀκριβῶς βορειοανατολικὰ τῆς προέκτασης τῶν ὄρεινῶν διαβάσεων τῆς Χούμας καὶ τῆς Βρουμλίας ποῦ ὀδηγοῦν ἀπὸ τὴν κοιλάδα τῆς Γευγελῆς πρὸς τὴν Ἀλμωπία καὶ τὴν Βοττιαία.

*Ὑστερα ἀπὸ ὅσα ἐκθέσαμε παραπάνω, κλείνομε τὴ μελέτη μας αὐτὴ

1. Ὑποστηρίχθηκε ὡστόσο ὅτι ἡ Παρορβηλία ἔχει ἕνα αὐλῶνα, «τὸν ἀπὸ Εἰδομένης», ποῦ ταυτίσθηκε διαδοχικὰ καὶ μὲ τοὺς τρεῖς αὐλῶνες· βλ. τὴν σχετικὴ βιβλιογραφία στῆς F. P a r a z o g l u, ἔ.ἀ., σ. 258. Ἡ ἴδια αὐτόθι, ὑποστηρίζει ὅτι προσεκτικὴ μελέτη τοῦ χωρίου τοῦ Στράβωνα, VII, 36, ἀποκαλύπτει ὅτι «ὁ αὐλῶν ὁ ἀπὸ Εἰδομένης» ἐκτείνεται νοτίως τοῦ Μπέλες. (Μοῦ μετάφρασε ὁ σερβομαθὴς συνάδελφος I. Παπαδριανός, τὸν ὁποῖον ἀπὸ τὴν θέση αὐτὴ εὐχαριστῶ θερμὰ). Βλ. τὴν ἴδια ἄποψιν καὶ τοῦ D. D e t s c h e w, ἔ.ἀ., σ. 343.

2. Μ. Θ. Χρυσοχοῦ, ἔ.ἀ., σ. 26.

3. Κεδρ. II, 457, 15: ἀπόδοσις στὴν ἑλληνικὴ τοῦ βλαχόθετου Campullung, βλ. O. T a f r a l i, Thessalonique des origines au XIVe siècle, Paris 1919, σ. 167, ὑποσημ. 1. Πρβλ. S c h l u m b e r g e r, παρὰ T a f r a l i, ἔ.ἀ., σ. 166, ὑποσημ. 6.

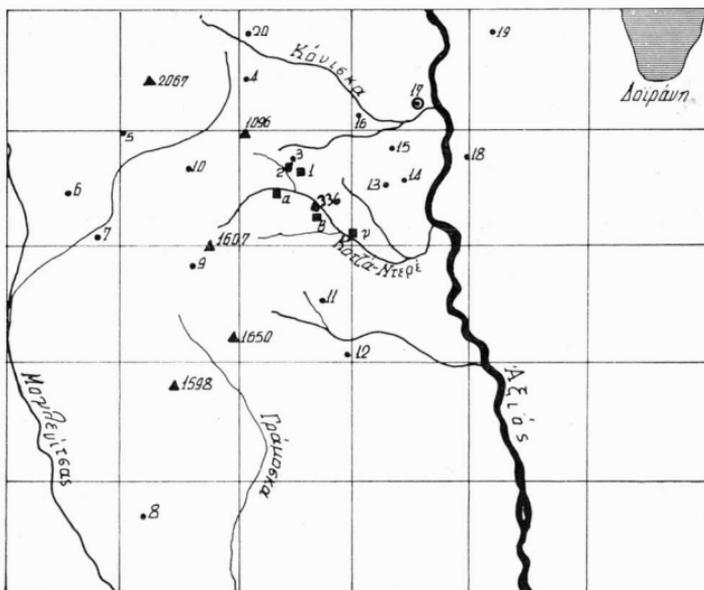
4. Ἡ ποιητικὴ ἔκφρασις ἀπὸ Anthol. Gr. VI, 114,5.

μέ τη διατύπωση τών τελικῶν συμπερασμάτων καί μερικῶν σκέψεων:

Δύσωρον εἶναι τὸ μέτριον ὄρος (Mittelgebirge) ποῦ ὑψώνεται κατὰ μήκος τῆς δυτικῆς ὄχθης τοῦ Ἄξιου ἀπὸ τὸ ὕψος τῆς Χούντοβας ὡς τὸ «παρὰ θάλασσαν στεινὸν χωρίον».

Τὸ «μέταλλον Δύσωρον» μὲ κάθε πιθανότητα παρήγε σίδηρον, ἐφόσον τόσο ἡ διάβαση τῆς Χούμας, ὅσο καὶ τῆς Βρουμλίας διασχίζουσι σιδηροφόρο ζώνη τοῦ Πάικου. Μεταλλευτικῆς ἐγκαταστάσεως πρέπει νὰ βρίσκονταν σὲ ὅλο τὸ μήκος τῆς διαβάσεως ποῦ ἀκολούθησαν οἱ πρέσβεις.

Τὸ μέταλλον Δύσωρον ἦταν ἴσως ἐν ἐνεργείᾳ μεταλλεῖο πρὶν ἀπὸ τὴν

ΚΑΙΜΑΣ 1:400 000

ΥΠΟΜΗΝΗΜΑ

- Τοποθεσίες
- Πόλεις
- Χωριά
- ▲ Ύψοδείκτες

Σχεδιάγραμμα τῆς περιοχῆς Πάικου.

1. Κρούτσι, 2. Στοῦ, 3. Σκρά, 4. Χούμα, 5. Νότια, 6. Θηριόπετρα, 7. Ὑδρόμυλοι,
8. Παλαιόκαστρο (Κύρρος), 9. Μεγάλα Λειβάδεια, 10. Ἀρχάγγελος, 11. Κάφη, 12. Γουμέντισα, 13. Φανός, 14. Πλαγιά, 15. Χαμηλό, 16. Μουίν, 17. Γενγελή, 18. Εὐζωνοί, 19. Μπογδάντσα, 20. Κόνσκο. α. Μαντένον, β. Πέστιρι, γ. Μεταλλεῖο.

ἐπέκταση τῶν Μακεδόνων στὴν Ἀλμωπία. Ἡ ἐγκατάσταση Ἀλμώπων στὸ Παγγαῖο, κατ' ἐξοχὴν μεταλλοφόρο περιοχὴ, ποὺ τεκμαίρεται ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν ποὺ βρῆκε ἐκεῖ ὁ καθηγητὴς Γ. Μπακαλάκης¹, εἶναι ἴσως ἐνδεικτικὴ παλαιᾶς καὶ ἀπὸ παράδοσης ἐμπειρίας τῶν Ἀλμώπων σὲ ἐργασίες μεταλλείου. Κάτω ἀπὸ μιὰ τέτοια προϋπόθεση, ἡ σιδηροφόρος ζώνη ποὺ ἐκτείνεται ἀπὸ τὴ Νότια ὡς τὸ Φανὸ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶχε μείνει ἀνεκμετάλλευτη.

Κατὰ τὴν ἐποχὴ στὴν ὁποία ἀναφέρεται τὸ χωρίο τοῦ Ἡροδότου V, 17, ὁ παραγόμενος σίδηρος μὲ κάθε πιθανότητα «ἐφοῖτα τῷ βασιλεῖ Ἀμύντῳ». Τὸ μακεδονικὸ κράτος ποὺ περιελάμβανε ἤδη τὴν Ἀλμωπία, δὲν θὰ ἦταν δυνατόν νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν κατοχὴν τῆς περιοχῆ αὐτῆς χωρὶς νὰ ἐλέγχει τὶς διαβάσεις πρὸς αὐτήν. Ἀπὸ τὸ χωρίο τοῦ Ἡροδότου διαφαίνεται ὅτι πραγματικὰ τὸ Δύσωρον ἦταν ἐν ἐνεργείᾳ μεταλλεῖο· ἀπὸ αὐτὸ ἐξυπακούεται ὅτι τὸ μακεδονικὸ κράτος κατεῖχε τὶς μεταλλευτικὰς ἐγκαταστάσεις ποὺ βρίσκονταν κατὰ μῆκος τῆς ὄρεινῆς διάβασης ποὺ ὡδηγοῦσε διὰ μέσου τοῦ βόρειου Πάικου πρὸς τὴν Ἀλμωπία καὶ τὴ Βοττιαία.

Ἡ «σύντομος ἐς Μακεδονίην ἐκ Πρασιάδος» ἔχει κατεύθυνση ἀπὸ βορειοανατολικά πρὸς νοτιοδυτικά καὶ περιλαμβάνει: 1) Διάβαση ἀπὸ τὴ λοφώδη ἔκταση ἀνάμεσα στὴ λίμνη τῆς Δοϊράνης καὶ τὴν Μπογδάντσα· στὸ τμήμα αὐτὸ πρέπει νὰ βρίσκεται τὸ ἀργυρεῖον ποὺ «ἔχεται τῆς λίμνης». 2) Διάβαση πεδινὴ ἀπὸ τὸν κάμπο τῆς Γευγελῆς. 3) Διάβαση ὄρεινῆ, εἶτε ἀπ' τὸ λαϊκὸ τῆς Χούμας εἶτε ἀπὸ τὴ διασταύρωση τῆς Βρουμλίας. Ἡ δευτέρη διάβαση ἔχει περισσότερες πιθανότητες νὰ εἶναι ἐκεῖνη ποὺ ἀκολούθησαν οἱ πρέσβεις, γιὰ παρακολουθεῖ ἀπὸ πιὸ κοντὰ τὸ νοητὸ ἄξονα ποὺ φέρνει ἀπὸ τὴν Πρασιάδα πρὸς τὴν Βοττιαία, ἀνταποκρίνεται δηλ. περισσότερο στὴν ιδιότητα τῆς συντομίας ποὺ τεκμαίρεται καὶ ἀπὸ τὸν ἀλματώδη χαρακτήρα τῆς ἀφήγησιν τοῦ Ἡροδότου: «Δύσωρον ὑπερβάντι εἶναι ἐν Μακεδονίᾳ». Τῆς ὄρεινῆς αὐτῆς διάβασης μπορούμε νὰ αἰσιοδοξοῦμε ὅτι εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ εὑρεθοῦν λείψανα· ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο V, 12, πληροφοροῦμεθα ὅτι οἱ πρέσβεις τοῦ Μεγαβάξου εἶχαν μαζί τους «ὄχηματα καὶ θεράποντας καὶ πολλὴν παρασκευὴν», πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι πέρασαν ἀπὸ ἀμαξιτὸ δρόμον καὶ δρόμος ἀμαξιτοῦ πάνω στὸ μαλακὸ ἔδαφος τοῦ Πάικου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συντηρηθῇ χωρὶς λιθόστρωση.

Ἡ ταύτιση τοῦ Δυσώρου μὲ τὸ μέτριον ὄρος ποὺ ὑψώνεται κατὰ μῆκος τῆς δυτικῆς ὄχθης τοῦ μέσου ροῦ τοῦ Ἀξιοῦ δίνει στὴν ἐκφραση τοῦ Ἡροδότου «Δύσωρον ὑπερβάντι εἶναι ἐν Μακεδονίᾳ» τὸ παρακάτω περιεχόμενο:

Μιὰ ἐγκάρσια διάβαση τοῦ Δυσώρου ἀπὸ ἀνατολὰς πρὸς δυσμὰς ἢ ἀπὸ βορειοανατολικά πρὸς νοτιοδυτικά σημειώνει τὴν εἴσοδο ἀπὸ τὴν περὶ τὴν

1. X. Γ. Ἀ ν δ ρ ε ἄ δ ο υ, ἔ.ἀ., σ. 318.

Πρασιάδα περιοχή στη Μακεδονία. Ἡ διάβαση αὐτὴ χωρίζει τὸ ὄρος Δύσωρον σὲ δύο τμήματα, ἓνα πρὸς βορρᾶν καὶ ἓνα πρὸς νότον, αὐτὸ ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὸ σημερινὸ Πάικο. Ἡ παρουσία τοῦ νότιου τμήματος τοῦ Δυσώρου μὲ τὰ ἐν ἐνεργείᾳ μεταλλεῖα του μέσα στὰ ὄρια τῆς Μακεδονίας δὲ δημιουργεῖ πρόβλημα, ἂν σκεφθοῦμε ὅτι ὁ Ἡρόδοτος, καθὼς περιέγραφε τὴν πορεία τῶν πρέσβων ἀπὸ τὴν Πρασιάδα πρὸς τὴ Μακεδονία, πρέπει νὰ εἶχε στὴν σκέψη του τὴν πεδινὴ Μακεδονία καὶ μάλιστα τὴ Βοττιαία, ὅπου βρισκόταν καὶ ἡ πρωτεύουσα Αἰγαί, ποὺ ἦταν καὶ τὸ τέρμα τῆς πορείας τους. Ἡ ἐγκάρσια αὐτὴ διάβαση τοῦ Δυσώρου ἴσως παρακολουθεῖ τὴν ὀροθετικὴ γραμμὴ τῆς Μακεδονίας τοῦ 513 πρὸς τὴν πλευρᾶν αὐτή.

Ἴδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου Αἴμου

ΜΑΡΙΑ Γ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

R É S U M É

Marie Papageorgiou, «Ἔστι ἐκ τῆς Πρασιάδος λίμνης σύντομος κάρτα ἐς τὴν Μακεδονίην» (Ἡροδ. V, 17)

L'auteur fait un examen approfondi du passage d'Hérodote V, 17 et conclut qu' Hérodote parle de deux mines dont l'une se trouve entre le lac Prasias et le mont Dysoron et l'autre c'est le même mont Dysoron. En ce qui concerne le lac du passage, elle accepte qu'il s'agit du lac de Doirane et ajoute que Dysoron doit être la chaîne qui s'élève de long le cours d'Axios, du Hudova jusqu' à «τὸ παρὰ θάλασσαν στεινὸν χωρίον» (d'après Hérod. VII, 123). Elle croit que sous la règne d'Amyntas Ier la partie du sud de cette chaîne de monts, nommée Paikon, appartenait à la Macédoine, et en ajoutant d'autres arguments toponymiques et géologiques, conclut que la route «σύντομος κάρτα» passait à travers le Paikon septentrional.